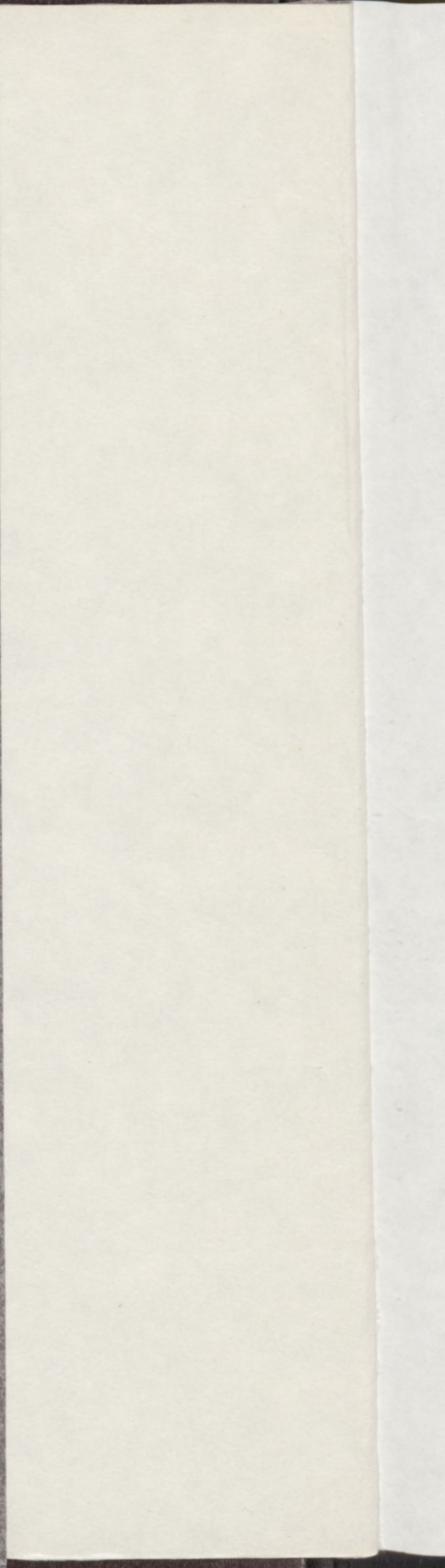


MC
111.431

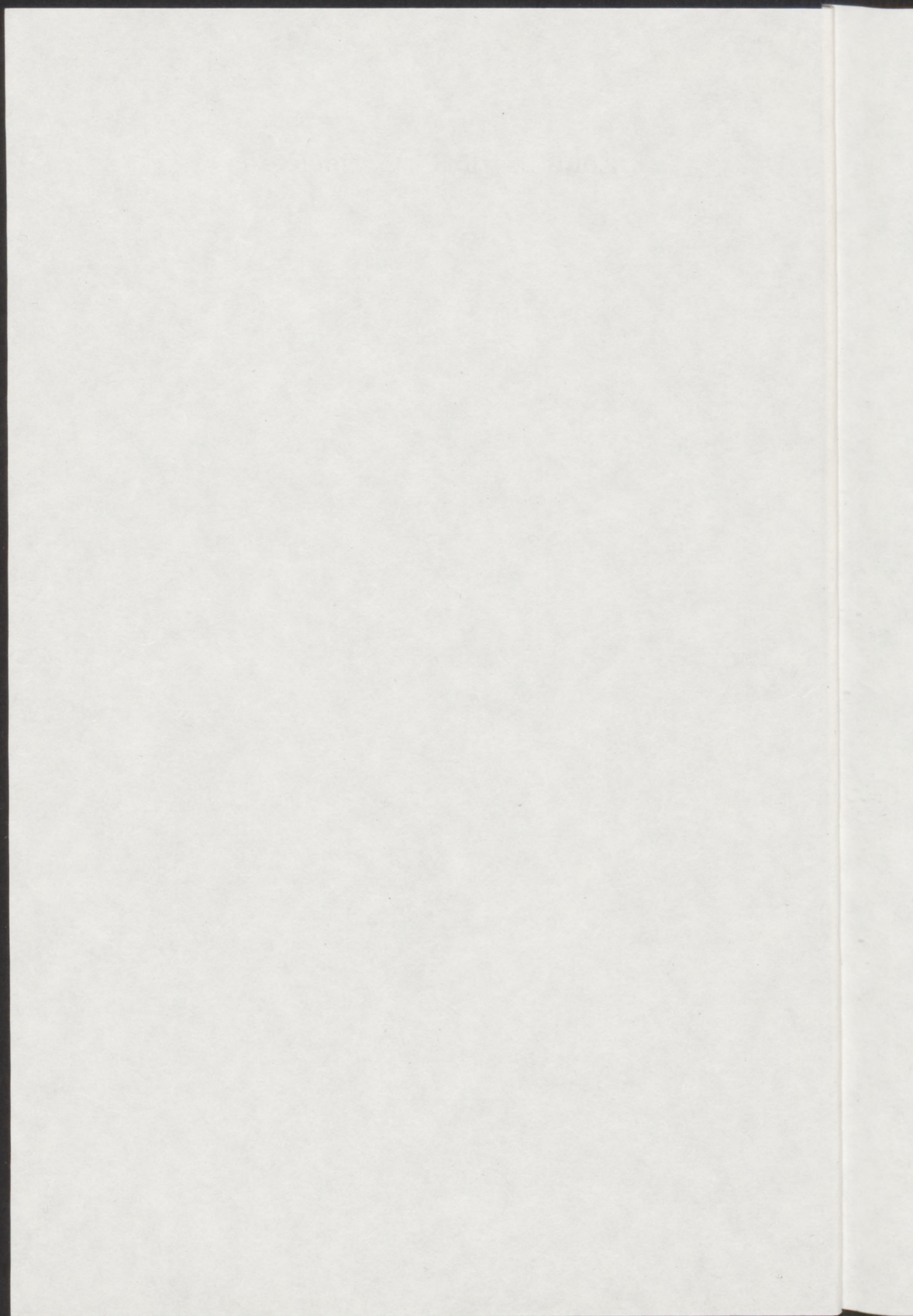
ZÖLDI LÁSZLÓ

G. G. ELŐÉLETE

BÉKÉSCSABA, 1991.



Zöldi László: G. G. előélete



Zöldi László:

G. G. előélete

(Kutatási élménybeszámoló Gaál Gáborról)

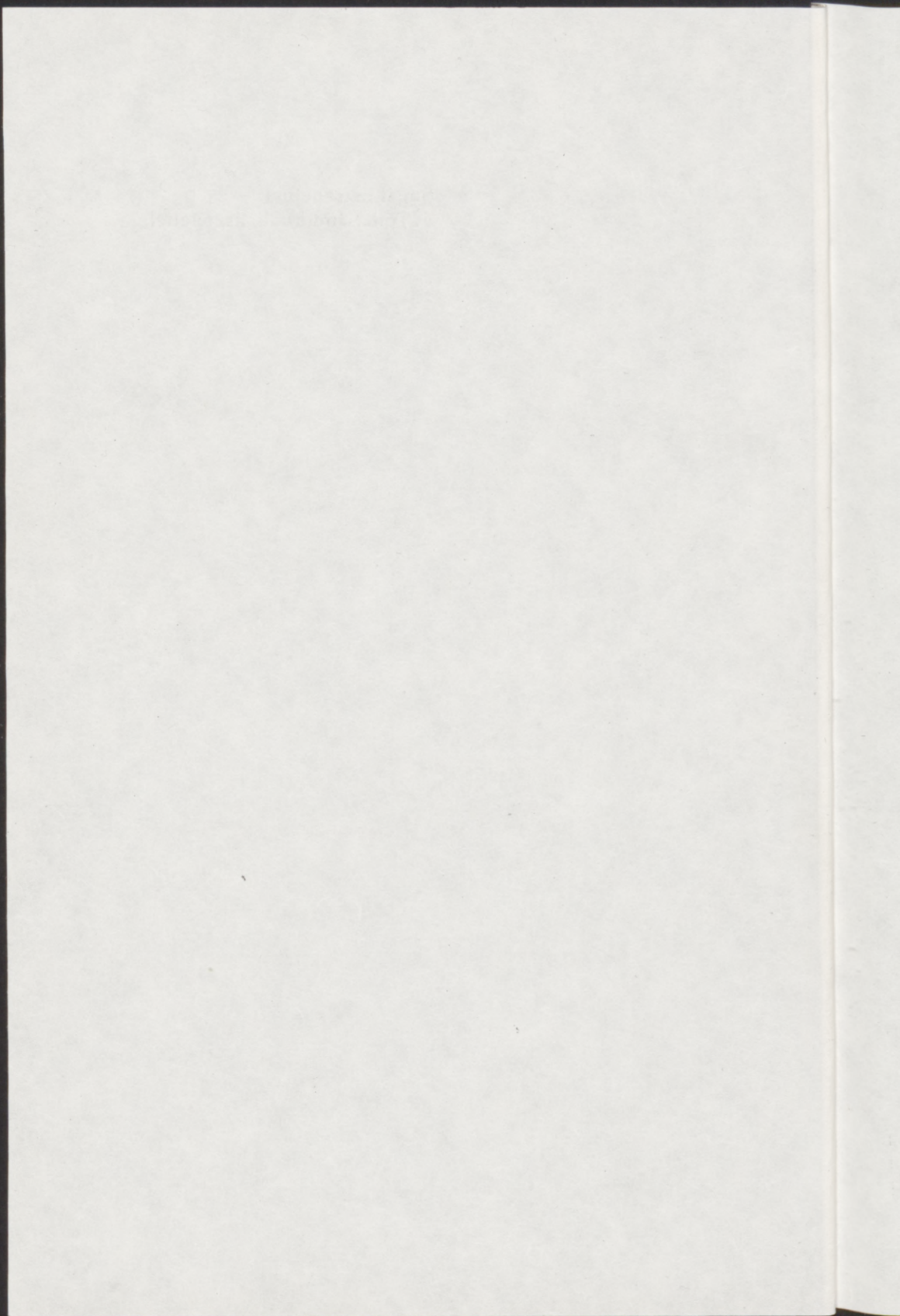
Békéscsaba, 1991

MC 1M.431



1991

Sugár Erzsébetnek
és Tóth Sándornak, tisztelettel.



I. Időszerűtlen-e Gaál Gábor példája?

A romániai magyar szellemiség egyik leghitelesebb képviselője száz évvel ezelőtt született. A centenárium méltó alkalom lehetne az ünneplésre vagy a tárgyias hangvétellő emlékezésre. Cikkek, tanulmányok, összefüggéseket teremtő tanulmányok jelenhetnének meg, akár még tudományos műhelyek is szervezhetnének tartalmas tanácskozást. A képzeletbeli reflektor megint végigpásztázhatná a két világháború közti Erdély intellektuális viszonyait. Félő azonban, hogy a feltételes fogalmazásmód indokolt: mindebből semmi sem lesz. Ellentmondásba botlunk ugyanis. Mire Gaál Gábor életműve csakugyan kutatható, a maga teljességében feltárható lett volna, hirtelen érdektelenné vált. A sors fintora, hogy Ceausescu kultúrpolitikája jóvoltából kiszorult Romániából a legtöbb magyar írástudó, aki hozzájárult a Gaál Gábor-szakirodalom létrejöttéhez, de hiába jöttek át Magyarországra – és hozták magukkal a példakép hagyatékát –, az itteni változások következtében alig van remény az összegzésre. Jószerivel minden és mindenki együtt van a kutatómunkához, csak éppen a kedvező körülmények hiányoznak.

Egy Gaál Gábor nevű régi marxista, persze, nem vált fölöslegessé vagy időszerűtlenné. Érdektelensége is csupán azzal magyarázható, hogy sajátos „bűnök” terhelik. Annak idején szerepet vállalt a magyar Tanácsköztársaság küzdelmeiben, divatos szóval élve, kompromittálja magát a proletárdiktatúrában. Ráadásul később, bécsi és berlini emigránsként is a kommunisták körül forog. Amikor pedig a húszas évek közepén Kolozsvárra költözött, nem tagadja meg baloldali elkötelezettségét. Igaz, a szemtanúk szerint nem is dicsekszik vele – csöndesen szerkesztette a harmincas évekbeli magyar folyóirat-irodalom egyik leghatásosabb fórumát, a Korunkat. Hibalajstromát növeli az is, hogy a negyvenes évek második felében kétségkívül hatalomra tesz szert az erdélyi magyarság szellemi közegében. Helyzetét, befolyását a magyarországi Lukács Györgyéhez hasonlíthatjuk, mint ahogy elfoglaltságait is. Ezért aztán példáját manapság Romániában, ahol Ceausescu kivégzése nyomán megváltozott, bizonyos értelemben meg is tisztult a kisebbségi közélet, nem feltétlenül a továbbörökítésre érdemes hagyományok között tartják számon. Akinek tehát a pozitív hatását minden erővel közömbösíteni próbálta a

többségi hatalom, az most saját kisebbsége előtt akaratlanul is a negatív megnyilvánulásaival mutatkozik.

Az ellentmondások feszegetésére lesz még mód. Most maradjunk annál a történeßsornál, amelybõl az iménti gondolatmenetben körvonalazott fenntartások kedvezõbb értékítéletté változtathatók. Elvégre vázolható egy olyan trend is, amely azt sugallja, hogy az okkal, ok nélkül kárhozott „irodalompápa” a közeledés híve volt.

Diákként, a Galilei-kör tagjaként a mérsékeltebbek egyike. A Tanácsköztársaság idején arról nevezetes, hogy a proletárdiktatúra türelmetlen, ha úgy tetszik: proletkultos művelõdéspolitikájával szemben Lukács György népbiztos nyitottabb, polgári-népi értékekre is figyelõ kultúrafelfogását támogatja. Kolozsvárott pedig mindvégig olyan folyóiratot szerkeszt, amely nem csupán egyes szerzõinek szûkkeblû megállapításaival véteti észre magát. Sokkal inkább szerkesztõjének árnyalt szemléletével, a maga korában gyümölcsözõ népfrontos közelítésmóddal. Természetesen Gaál Gábor fejére is olvashatók irodalompolitikai elfogultságok, a negyvenes évek legvégén még rosszízû taktikázások is. Azt azonban soha senki nem vitatja, hogy a magyar kisebbség iránti alázattal és felelõsségérzettel szerkeszt nemzetiségi fórumot – a megváltozott körülmények közepette is.

Vonakodó diákja és élesszemû kritikusa, a drámaíró Székely János 1981-ben ezt írja róla: „...segített megalkotni egy malmot, amely aztán õt magát őrölte meg”. (Arra utal, hogy Gaál Gábort nem sokkal halála elõtt kizárják a kommunista pártból, s ezt a megaláztatást már képtelen elviselni.) A huszadik század végén tragikus sorsú személyiséggel van tehát dolgunk, s éppen akkor, amikor ismétlõdik valamelyest a történelem. Mint hetven esztendeje, most is a baloldali gyakorlat kudarca után vagyunk. A huszas évek elején a vesztes-számúzótt Gaál Gábor kénytelen végiggondolni a cselekvés lehetõségeit. Abból indul ki, hogy csak a kollektivista gyakorlat bukott meg, a marxista módszerben talán rejlenek még tartalékok. Következtetése pedig – a baloldalisággal rokonszenvezõ értelmiségiek és a liberális polgárok összefogása, no meg a népi értékek megbecsülése – napjainkban, a „létező” szocializmus nyilvánvaló kudarca nyomán is idõszerûnek látszik.

Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy két évtizedes, el-lanyhuló-fellángoló, de többé-kevésbé folyamatos gyûjtõmunka eredményeit osszam meg az érdeklõdõvel. A vegyes mûfajú (do-

kumentum, interjú, esszé) könyvecske mindenekelőtt a pályakez-
dés, a készülődés mozzanatait villantja majd fel. Remélem, érzé-
kelhető lesz az a szellemi gyürkőzés is, amely Gaál Gábor tanulsá-
gos életműve körül dúlt a legutóbbi évtizedben. Otthon, Erdély-
ben és itthon, Magyarországon.

Budapest, 1991. január 2.

II. Egy interjú hányattatásai

1987 viszonylag csöndes esztendő. Viharzanak ugyan a politikai szenvedélyek, málladozik az úgynevezett pártállam Magyarországon, mindazonáltal e sorok írója külföldi ösztöndíjra készülhet. Egy NSZK-beli szociáldemokrata alapítvány lehetőséget ad arra, hogy az év második felében három hónapon át keressem a magyar emigránsok nyomait a Weimari Köztársaság Németországában. A téma izgalmas, talán mondanom se kell, hogy voltképpen Gaál Gábor nyomába szerettem volna szegődni. Felkészültem tehát az útra.

Indulás előtt éppen az 1975-ben megjelent levelezéskötetet böngésztem (a bukaresti Kriterion Kiadónál látott napvilágot, Gaál Gábor 1921 és 1945 között írt leveleit Sugár Erzsébet rendezte sajtó alá). Hiszen két-három napot Bécsben kell eltölteni, hogy becserekésszem a XII. kerületi Hietzingerhauptstrassét, ahol 1921-ben a 124/A. szám alatt, a „Thüre 5” mögött lakik a Budapestről megszökött Gaál Gábor. Onnan küldött pontos keltezés nélküli levelet egyetemi társának, az irodalomtörténész Komlós Aladárnak. (Egy mondata: „El kellett hazulról jönnöm, mert lázításért köröznek.”) A következő levele szerint – amelyet 1922. március 31-én postázott a magyar fővárosba, szintén Komlós Aladárnak – néhány hónap múlva már Bécs XIII. kerületében lakik, a Kupelwiesergasse 11. alatt, ezt is illik megnéznem. Továbbá fel kell készülni a berlini látogatásra, melyre valószínűleg az ösztöndíjas út végén keríték sorf, végtére is Gaál Gábor 1923. január 24-én már a német főváros Friedenau kerületéből tudósítja sorsáról atyai barátját, Hatvany Lajos bárót. Ebből a levélből meg az derül ki, hogy az akkoriban elhíresülő filmrendező, Korda Sándor frissiben alapított vállalatánál tevékenykedik, dramaturgként.

Márpedig ha így történt, akkor a magyar filmtörténetből az is kideríthető, hogy Balázs Bélával együtt dolgozik a Korda-cégnél. (A levelekből tudjuk, hogy mindketten szerelmesek a cégtulajdonos színésznő-feleségébe, Korda Máriába; az ellentmondásos viszony edesíti-mérgesíti Gaál Gábor berlini hónapjait.) Nem árt majd beülni a wiesbadeni filmarchívumba, ahol egy korábbi ösztöndíjas tanulmányút során feltűnően sok Balázs Béla-dokumentumot találtam. De ha már Németország nyugati részén járok, érdemes előreugrani a Gaál Gábor-kronológiában. A kiebrudalt Ko-

runk-szerkesztő ugyanis katonatisztként került a második világháború forгатagába, egy munkaszolgálatos egység parancsnokaként jut el Bajorországba, ott esik amerikai fogságba. 1945. szeptember 28-án Pocking-Táborból ír szívhez szóló levelet feleségének, Zánszky Margitnak, ebben kérdezi: „Nem vesztettem-e el a jövőmet?” A kérdés szinte látnoki. Hét évvel később azzal az átlátzó indokkal zárják ki a román kommunista pártból és teszik lehetetlenné a közéletben, hogy az „imperialisták” fogságában ki tudja, mire esküdt fel, kivel szövetekezett. S mert a szakirodalomból sejtethető, hogy Gaál Gábor naplót vezetett az amerikai hadifogságban, 1987 nyarán az is kutatási téma számomra, hogy állítólag Magyarországon lappang a perdöntő jelentőségű személyes dokumentum.

Ilyen előzmények után, a készülődés kellős közepén kapok egy levelet Kolozsvárról. Közvetítővel jutott el hozzám, írója nem bízta a román postára. Ő maga is utal rá, hogy egyszer majd irodalomtörténeti adalék lesz ez a néhány sor, nincs hát akadálya a mostani közlésnek. Íme: „...küldöm a Veled készített Gaál Gábor-interjú kéziratát. Szándékosan a Korunk szerkesztőségét, sőt a nyomdát megjárt kéziratot küldöm, s nem gépeltetem át, hadd maradjon meg Neked bizonyoságként: valamikor 1984-ben, a májusi számban jelent volna meg a Korunkban. Milyen távoli is nálunk az az 1984-es esztendő, amikor még ilyen interjú megjelenésében merésztünk reménykedni! Csak annyit emlékeztetődül, hogy a Korunk második gazdája lett volna az interjúnak, előbb A Hétnél próbálkoztam vele. Nyilván az interjúban lévő érdekes anyag megérdemelné, hogy mégse maradjon kéziratban. Közlésére nézve teljesen Rád bízom a dolgot. Egyetlen kérésem lenne: ha bevezetőt írsz eléje, akkor ne hivatkozz arra, hogy a Korunkból kivett anyagról van szó. Ez nem gyávaság, hanem elővigyázatosság, és nem is engem véd, hanem a Korunk szerkesztőit. Nálunk ugyanis a szerkesztőségnek átadott kézirat, az átadás pillanatától kezdve, államtitoknak számít, és én, a szerző sem kaphatom többé vissza. Ne ne vess, ez a nyers valóság! Különösen nem adhat vissza a szerkesztőség nyomdailag preparált kéziratot, mint ez itt. Tehát a Te fogalmazásodból csak az derüljön ki, hogy az interjú 1983-ban készült, s azóta mit tudom én, miért nem került nyomdába. Találj ki valamit! Ezt a levelet pedig tedd félre – irodalomtörténetnek. Talán tanulságos lesz. Baráti öleléssel: Beke György. Kvár, 1987. június 22.”

Bevallom, 1987 nyarára megfeledeztem arról, hogy néhány évvel korábban valaki Erdélyben magnetofonnal a kezében ült le velem beszélgetni Gaál Gáborról. A sokat szenvedett kézirat olvasása közben azonban felidéződik a romániai tanulmányút megannyi részlete. Az 1983-as Bukarest, ahol a tóparton, séta közben fejtegeti Huszár Sándor, A Hét volt főszerkesztője, hogy a Gaál Gábor-értelmezés egyre nagyobb nehézségekbe ütközik Romániában, ideje volna átcsempészni a hagyatékot; jobb helye van Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Felidéződik a bukaresti utca, ahol Sugár Erzsébet – ő sem szívesen osztja meg gondolatait zárt térben, tart a lehallgató készüléktől – részletezi a Gaál Gáborhoz intézett levelek kiadási gondjait (a kiegészített, többször is saját alá rendezett kötet azóta sem jelent meg). Felidéződik Kolozsvár, ahol Tóth Sándor, a mindmáig egyetlen Gaál Gábor-monográfia tudós szerzője zsíros kenyér és tea mellett – az ellátási zavarok miatt más nem jutott az asztalra – dedikálja 1971-ben megjelent alapkönyvét e sorok írójának, „aki tekintse ezt az ajándékot stafétabotnak”. Felidéződik a kolozsvári Sétatér, ahol Gáll Ernő, a Gaál Gábor-tanítvány nemzetiség-szociológus, a Korunk akkori főszerkesztője peripatetikus séta keretében ecseteli, hogy a Securitate szeme elől miként kéne eltüntetni az egykori Korunk-szerkesztő hagyatékát, amelynek egy része az ő padlásán rejlik.

És felidéződik a családi ház Kolozsvárott, ahol arról faggat Beke György, A Hét sztárriportere, hogyan is kerültem kapcsolatba a Gaál Gábor-témával. Tudtam, persze, hogy az érdeklődés nem a személyemnek szól. Inkább annak a magyarországi kutatónak, aki a maga szerény lehetőségei szerint próbálja feltárni Gaál Gábor magyarországi előéletét. Van konkrét oka is a kérdezősködésnek. Néhány rész tanulmány publikálása után, a budapesti tévések segítségével dokumentumműsört sikerült tető alá hozni Gaál Gáborról. Ezt először 1981. december 27-én, másodszor 1982. március 18-án sugározta a magyar televízió. Tulajdonképpen elkéstünk, hiszen romániaszerte 1981 márciusában emlékeztek meg a Korunk-szerkesztő kilencvenedik születésnapjáról. A késedelem viszont azzal a kedvező körülménnyel járt, hogy beépíthetem a Gaál Gábor-szakirodalom évfordulójára időzített felfedezéseit, újszerű megállapításait. Sőt, a júniusi forgatás révén eljuthatok olyan magyarországi helyszínekre is, amelyekről addig szinte semmit sem tudtak a kutatók (legfeljebb egy-egy lábjegyzetben találtunk rájuk félmondatos utalást).

Jellemző az operatőr példája. Szakmájának egyik kiválósága, ám azt őszintén bevallja, hogy még sohasem hallott Gaál Gáborról. Végigjárjuk a budapesti helyszíneket – Gaál Gábor frissiben felfedezett szülőházát, a Városligeti környéki bérházat, ahol mostohaapjával lakott a század első éveiben, a Keleti pályaudvar melletti tömegszállást, ahol egyik nőismerősénél bujkált a húszas évek közepén –, az operatőr már a sokadik gangos, kinti vécés bérkaszárnnyát veszi szemügyre, amikor a következőket mondja: „Észrevetted, hogy ez az ember milyen házakban lakott? A homlokzat kopott, az udvar tenyérnyi, ha fölnézek, az eget alig látni, csupán a nyomorúságos körfolyosókat. Aki ilyen helyeken töltötte élete első három évtizedét, az csak zárkózott lehetett.” Tévés barátom pontosan érzékeli Gaál Gábor egyik legegységibb tulajdonságát.

A dokumentumműsört egyébként érdeklődéssel fogadják. Nem írom azt, hogy kitörő lelkesedéssel vagy felfokozott várakozással, ez aligha felelne meg a valóságnak. Tisztes sikert arat, elsősorban értelmiségi körökben, ez a magyarországi kritikákból kihüvelyezhető. Az viszont meglepő, hogy az első adás nyomán milyen nagy érdeklődés fogadja az ismétlést – odaát, a határ túlsó oldalán. Bukarestből, Sepsiszentgyörgyről, Marosvásárhelyről sokan utaznak Erdély nyugatibb részére, hogy megnézzék a magyar televíziót; híre kelt ugyanis a Gaál Gábor-műsornak. Ebben a helyzetben váltam érdekessé Beke György számára. Akiről tudni érdemes, hogy szerteágazó riporterri tevékenysége mellett terjedelmes interjúkötetet is megjelentetett. (A Tolmács nélkül olyan beszélgetéseket tartalmaz, amelyeket a kérdező a magyar–román kapcsolatok ápolóival folytatott.) Ebbe a sorba illik a magyarországi Gaál Gáborról készített interjú, melynek mindmáig kiadatlan szövegét tehát 1987 nyarán küldte el a riporter. A kézirat most kerül először a nyilvánosság elé.

III. A magyarországi Gaál Gábor

A Beke György készítette interjú így kezdődik:

„»Gaál Gábor neve a két világháború közötti Korunkkal forrt össze végérvényesen – 1929 és 1940 közé rögzíthető heroikus szerkesztői munkája indokolja, hogy a magyar irodalom legnagyobb szerkesztői egyéniségei, Osvát Ernő és Mikes Lajos mellett emlegessék. Mindaz, ami pályájának 1929 előtti eseménye (a Galileikör, részvétele a Tanácsköztársaság kulturális problémáinak megoldásában, a bécsi és berlini emigráció, 1926-tól a kolozsvári újságírói tevékenysége) készülődésnek tekinthető, amely Gaál Gábort etikailag és esztétikailag alkalmassá tette az egyedülálló szerep betöltésére: a fasizálódó Európa közepén marxista folyóiratot szerkeszteni, nemzetköziség s a hazai helytállás, a romániaság dialektikájában.« Kántor Lajos és Láng Gusztáv romániai magyar irodalomtörténetéből idéztem. Az irodalomtörténészek joggal figyelmeztetnek Gaál Gábor pályájának első szakaszára, a készülődés idejére. De éppen erről a korszakáról ma is keveset tud az irodalmi közvéleményünk. Gaál Gábor előéletében hosszú időn át sok volt az ismeretlen vagy nem eléggé tisztázott mozzanat, ezért a romániai magyar irodalomtörténet szempontjából is fontos az a kutatómunka, amelyet Zöldi László végez esztendőök óta. Sorra derítette fel a bizonytalan mozzanatokot, adatokat, felvázolta Gaál Gábor első harmincöt évét. A budapesti Élet és Irodalom helyettes főszerkesztője nemrégiben Románia Szocialista Köztársaság írószövetségének vendége volt, ellátogatott Kolozsvár-Napocára is. Ekkor beszélgettem vele.

– Mielőtt leültünk beszélgetni itt, a Borjumál-oldalban, a város másik domboldalán jártál: Gaál Gábor sírjához zarándokoltál el. Talán nem is történhetett volna másként. A nagy irodalomszervező egyik kutatója vagy, életének magyarországi szakaszát búvárlod. Gaál Gábor harmincöt esztendő volt, amikor Kolozsvárra telepedett le, Te most körülbelül ugyanennyi vagy. Mi keltette fel a figyelmedet Gaál Gábor személyisége iránt?

– Aki Magyarországon a romániai magyar szellemi élet eseményei iránt érdeklődik, óhatatlanul találkozik Gaál Gábor alakjával és tevékenységével. Egyszerűen lehetetlen megkerülni. Korábban ismertem már a dolgait, de nagy lökést adott, hogy 1976-ban a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos ülészakot rende-

zett a Korunk alapításának ötvenedik évfordulója alkalmából. A magyarországi kutatók erre a tanácskozásra összegyűjtötték mindazt, ami Korunk-ügyben felgyülemlett. Ekkor tűnődtem el, hogy mit is jelenthet egy magyarországi értelmiségi számára Gaál Gábor. Arra kerestem a választ, hogy az a népfronti gondolat, az a népfrontos szerkesztésmód, amely a harmincas évek elejétől az ő nevéhez fűződik, mennyire aktuális mostanában. Saját szerkesztői tapasztalataim alapján kellett rájönnöm, hogy – mutatis mutandis – ez a szerkesztési alapelv, az értékeremtés gondolata, az értékes írás előítélet-mentes megjelentetése ma is létkérdés. E felismerés nyomán kezdtem el komolyabban foglalkozni Gaál Gáborral. Észrevettem, hogy élete tulajdonképpen megíratlan. Nem lehet ugyanis hitelesen értelmezni egy hatvanhárom esztendő korában meghalt személyiség életművét, ha nem tudjuk teljes pontossággal, hogy életének első felében mit csinált.

– *Tóth Sándor a maga monográfiáját úgy jelölte meg, mint a Korunk szerkesztőjének pályaképét.*

– Ez a könyv alapforrás a Gaál Gábor-kutatásban. Mint ahogy nélkülözhetetlen a Sugár Erzsébet-féle Gaál Gábor-cikkválogatás is, valamint az ugyancsak Sugár Erzsébet szerkesztette Gaál Gábor-levelezés. Éppen ezek a kötetek tudatosították bennem, hogy valakinek meg kell rajzolnia az 1891-től 1926-ig terjedő életét is. Amikor elszántam magam erre a feladatra – ez a hetvenes évek közepén volt –, még nem tudtam, milyen kásahegyet kell átrágni. Azzal a szándékkal fogtam hozzá a munkához, hogy megpróbálok segíteni a romániai Gaál Gábor-kutatóknak. Amire ők nem tudnak vállalkozni – időhiány és más okok miatt –, azt igyekszem összegyűjteni és rendelkezésükre bocsátani. Ami pedig az én aktívabb közreműködésemet illeti, egyelőre nem szeretnék egyébre vállalkozni, mint megírni a Tóth Sándor-féle monográfia hiányzó fejezeteit.

– *Melyek azok a fontosabb epizódok, amelyeket feltártál Gaál Gábor első harmincöt esztendejéről, s amelyekről úgy érzed, hogy meghatározóak lehetnek későbbi tevékenységére is?*

– Először is sikerült tisztázni a születési idejét és születésének körülményeit.

– *Az 1963-as Magyar Irodalmi Lexikon szerint 1893-ban született, Jászfelsőszentgyörgyön.*

– Valójában 1891. március 8-án született, Budapesten. Elmentem arra a plébániára, ahol az 1891-es anyakönyveket őrzik. A

megfelelő bejegyzéseket lefényképezték a televízió operatőrei. Tudjuk, hogy ki volt a keresztapja, keresztanyja, tudjuk, hogy szegény, egyszerű emberek voltak, tudjuk, hogy az édesanyja kinek a családjánál szolgált. Egyre több adat áll rendelkezésre a jászfelsőszentgyörgyi lelencévekről is. Ezzel kapcsolatban egy mulatságos és jellemző mozzanatot említek. Jászfelsőszentgyörgy lakossága olyan értelemben is magáénak érzi Gaál Gábort, hogy az ottani tanító azt bizonygatja, mégiscsak ott született, ráadásul egy gróf fiaként. De említhetném azt is, hogy éppen a Korunk-émlékülés hatására Magyarországon föllendült a Gaál Gábor-kutatás. Évekkel ezelőtt talán azt mondhattam volna, hogy nálunk gyakorlatilag egyedül foglalkozom Gaál Gáborral. Ma már viszont örömmel számolhatok be arról, hogy többen is kutatunk utána. Szegedi „titkos” életével két ottani helytörténész, Apró Ferenc és Lengyel András bajlódik. Érdekes adalékokkal szolgált a Gaál-család szegedi vonatkozásairól Péter László, a neves helytörténész is. Kecskeméten Romsics Ignác történész és egy nagyon áldozatos levéltárosnő Gaál Gábor tizenkilences tevékenységét kutatja. Szolnokon sikerült erre a nyomra ráállítani egy helytörténészt, de ő elemzi például a jászfelsőszentgyörgyi mítoszt is. Egy miskolci helytörténész pedig most kezdi kutatni Gaál Gábor 1919-es hadbiztosi tevékenységét.

– *Mondanál valami újdonságot?*

– Úgy vélem, hogy Gaál Gábor magyarországi élete másfajta értelemben fontos, mint ahogy eddig gondoltuk. Nem ismertük eléggé az előéletét, de hajlamosak voltunk rá, hogy a Korunk-szerkesztő jelentőségét visszavetítsük a magyarországi évekbe. Egy példa. A Hét 1971-es évfolyamában, néhány héttel Lukács György halála előtt érdekes interjú jelent meg az idős filozófussal, aki udvarias ember lévén, készségesen fejtegette, hogy ő már 1919-ben nagyra becsülte Gaál Gábort, olyannyira, hogy ő maga választotta segéd tisztjéül. Ugyanebben az időben egy másik interjút is adott, a Landler-émlékkönyv szerkesztőinek. Ebben elmondta, hogy ő csakugyan 1919-ben ismerte meg Gaál Gábort. Mint népbiztosnak ki kellett mennie a frontra, miután azonban soha nem volt katona, nem értett a hadviseléshez. Kért hát maga mellé egy hadviselt segéd tisztet, teljesen mindegy, hogy kicsodát, csak értsen a háborúhoz. Gaál Gábor, aki végigharcolta az első világháborút, tartalékos főhadnagy volt, mi több: éppen kézre esett, hiszen főelőadóként dolgozott ugyanazon a népbiztosságon. Lu-

kács György azt is elmondta ebben a magyarországi interjúban, hogy az északi hadszíntéren megtanulta becsülni segédtsíztje szervezőképességét, katonai felkészültségét. A beszélgetésből azonban az is kiderül, hogy A Hét munkatársának udvariassági nyilatkozatot adott, s amikor arról beszélt, hogy ő választotta Gaál Gábort, akkor a későbbi Korunk-szerkesztő nagyságát vetítette vissza 1919-be. Az már más kérdés, persze, hogy ha ők ketten 1919-ben nem ismerkednek meg, akkor később, a húszas évek végén, a harmincas évek elején a Berlinben és Moszkvában élő Lukács György aligha küld tanulmányokat a kolozsvári folyóiratnak.

– Te tártad fel Gaál Gábor 1919-es tevékenységének tényleges történetét és következményeit.

– Erre a nyomra Tóth Sándor monográfiájában akadtam. Az olvasható benne, hogy Gaál Gábor 1919. március 28-án forradalmi hangú előadást tartott Kecskeméten, emiatt később, a húszas évek közepén perbe fogták és börtönbe csukták. A kolozsvári monográfus egy Népszava-hírből indult ki, amely szerint a budapesti küldött a proletárkultúráról beszélt volna. Nos, megnéztem a korabeli Népszava-számokat, megnéztem a kecskeméti újságokat is. A napnál világosabb, hogy eredetileg a népbiztos Kunfi Zsigmond tartott volna előadást: ő lett volna az első politikus az alföldi parasztvárosban, aki részletezi, tulajdonképpen mit is akar az új hatalom. Hangsúlyozom, hogy egy héttel vagyunk a proletárdiktatúra kikiáltása után, s Kecskeméten még nem tudják, mi ez az egész. Csakhogy Kunfi népbiztos táviratilag kimentette magát, két munkatársát küldte el. Az egyik Nagy Endre volt, a szép erdélyi magyarsággal beszélő előadó, miként a tudósítók megfogalmazzák. A másik – szintén a korabeli tudósítást idézem – a szociológus Gaál Gábor. A beszédek szövegét nem találtam meg, valószínűleg mindketten szabadon beszéltek. A napilap-tudósításokból meg a jegyzőkönyvből azonban rekonstruálható, hogy mi hangzott el. Gaál Gábor nem a művelődési kérdésekről beszélt, mint hittük. Ha ugyanis erről beszélt volna, akkor azt mondja el, ami Lukács György elképzelése volt: vétek az úgynevezett proletkult megvalósítása. Gaál Gábor viszont azt mondta el a nagygyűlésen, hogy az új rendszer meg akarja szüntetni a magántulajdont, tönkre akarja tenni a burzsoáziát. Olyan jelszavakat engedett meg magának, amelyek néhány nappal később feltűnnek azoknak az írástudóknak a vezércikkeiben, akik Csongrád, Szolnok és

Bács megyéből zarándokoltak Kecskemétre. Bizonyos logika szerint tehát Horthyék okkal tartóztatták le az emigrációból hazatért Gaál Gábort, hiszen az ő politikai megnyilatkozásai nyomán lázadt fel egész Dél-Magyarország. Azok az emberek pedig, akik ellen 1919 végén, 1920 elején eljárást indítottak a hatóságok, mind arra hivatkoztak, hogy március 28-án Kecskemétre hívták őket, ahol egy fővárosi szónok megfogalmazta, hogy mit kell csinálniuk. Nem említették név szerint Gaál Gábort, de pontosan kikövetkeztethető, hogy róla van szó. Jellemző, hogy Nagy Endrének, aki a kultúráról beszélt, a haja szála sem görbült meg.

– *Az előbb úgy fogalmaztál: Lukács György és Gaál Gábor 1919-es ismeretése közrejátszott abban, hogy a filozófus később a Korunkban közölt. Gaál Gábor magyarországi előlétele más szerzők esetében is megmagyarázhatja jelenlétüket a Korunk hasábjain?*

– Azért tartom fontosnak Gaál Gábor magyarországi előéletét, mert bizonyos mozzanatok feltárása és rekonstruálása egyértelműbbé teszi a romániai kibontakozás egyik-másik vonatkozását. Mondok megint egy példát. Gaál Gábor szerintem 1919-ben inkább érzelmi, mint tudatos marxista volt. Valószínű hát, hogy nem egészen pontos a feltételezés: bécsi és berlini emigrációjában ugyanúgy elérte a kiábrándulás, mint a többi magyar kommunistát. Ez a folyamat a szépirodalomból, például Sinkó Ervin emlékiratszerű könyveiből nyomon követhető. A kereszténységbe forduló kiábrándultságon, Gaál Gábor már jóval korábban, még a tízes évek elején keresztülment. Következésképpen hiányoznak belőle a türelmetlenségek és előítéletek, amelyek a húszas évek második felében Kolozsvárott megtelepedett emigránsokat jellemezték.

– *Előéletét kutatva, Te feltételezted először, hogy Gaál Gábor osztálytársa, gyermekkori barátja a későbbi világhírű pszichológus, Szondi Lipót volt.*

– Ez is egy hipotézis a sok közül. Tóth Sándor nyomdokain haladva néztem bele a római katolikus főgimnázium évkönyveibe. A szakirodalomból tudjuk, hogy Gaál Gábor családi és egyéb körülményei miatt zárkózott volt, rossz tanulónak számított. Ilyenkor a kontraszthatás arra ösztönzi a kutatót, hogy figyelemmel kíséresse az osztály legjobb tanulóját is. Ez egy Sonnenschein Lipót nevű, érsekújvári születésű, izraelita vallású fiú volt. Az öt év alatt, amit együtt töltöttek, Gaál Gábor jegyei javultak, Sonnenschein Lipóté viszont nem romlottak. Az érettségi táján azonban eltűnt a

Sonnenschein és feltűnt egy Szondi nevű új osztálytárs. Szintén 1893-ban született, szintén Érsekújvárott és szintén izraelita vallású. Az érettségire tehát Lipót magyarosította a nevét. Ezek után nem volt nehéz feltételezni, hogy évtizedekkel később a Korunk – Dr. Elekes Miklós kolozsvári ideg orvos és más szerzők tollából – miért foglalkozott meglehetősen gyakorisággal a pszichológia legfrissebb jelenségeivel. Hiszen az egyik legdivatosabb pszichológus az akkor már világhíresedő Szondi Lipót volt, a Korunk-szerkesztő egykori osztálytársa. Felnőtt korokban is kölcsönösen tisztelték egymást. Ezt a hipotézist megírtam egy cikkben. Hamarosan levelet kaptam Zúrichből, az aggastyán Szondi Lipóttól. Teljes szellemi frissességgel írt, magyar nyelvű levelében megerősítette, hogy azonos Sonnenschein Lipóttal. Azt is kifejtette, hogy nagyon jó barátok voltak. Osztálytársát rendszeresen látogatta édesanyja lakásán, s ő volt az, aki a zárkózott fiú kezébe nyomta a Nyugat című folyóiratot. Befejezésül a világhírű tudós emlékezetből idézte Gaál Gábor egyik diákkori versét. Hát kérem, ha valaki kilencven esztendőskorában emlékszik arra, hogy majdnem hetven évvel ezelőtt az osztálytársa milyen verset olvasott fel neki, akkor ez nem csupán azt jelenti, hogy az illetőnek jó a memóriája. Azt is, hogy tehetségesnek tartotta a diákkori ismerőst.

– Milyen szakmai kapcsolatban állsz a romániai Gaál Gábor-kutatókkal: Tóth Sándorral és Sugár Erzsébettel?

– Amennyire csak lehet, konzultálok velük. Igazán segítőkészek. Ezt azért hangsúlyozom, mert az elemzésnek van egy olyan velejárója is, hogy a későbbi kutató, aki az elődök nyomain indul el, óhatatlanul szembekerül olyan feltételezésekkel, amelyek nem minden részletükben pontosak. Ilyenkor a fiatalabb számíthat az idősebb szakmai féltékenységére. Szerencsére Tóth Sándor és Sugár Erzsébet részéről soha nem tapasztaltam effélet. Kifejezetten örültek annak, hogy akad valaki Magyarországon, aki a maga sajátos lehetőségei révén próbál segíteni nekik. Bebizonyosodott az, amit kezdettől éreztem, hogy nagyon jól felkészült kutatók; rengeteget köszönhet nekik a Gaál Gábor-szakirodalom, a romániai magyar szellemi élet.

– Együttműködésetek esetleg nem eredményezhetne egy közös kötetet? Egy teljes Gaál Gábor-életrajzot, a teljes pályakép bemutatását?

– Csak akkor eredményezhetne, ha végre megjelenne a Gaál Gábor-levelezés második kötete. A nyolcvanas évek közepére érhetnének meg a feltételei egy életműkiadásnak. S mert a Gaál Gá-

bor-életmű letéteményese és elsődleges haszonélvezője a romániai magyarság, úgy gondolom, hogy az életművet a bukaresti Kriterion gondozásában kéne megjelentetni.

– *Te tulajdonképpen történésznek indulták, majd az irodalomtörténetre váltottál át. A pályacserét a Gaál Gábor-kutatás érlelte meg benned?*

– Nem. És nem is váltottam át. Két nagy témám van: Gaál Gábor és a maiak közül Nemeskürty István. Kritikusnak, újságírónak és szerkesztőnek tartom magam. Kikapcsolódásképpen jólesik foglalkozni történelemmel, irodalomtörténettel. Nem tiltakoznék, ha valaki műkedvelő, mármint műveket kedvelő kutatónak nevezne. Olyan amatőr kutató vagyok, persze, aki évekig dolgozott a Magyar Tudományos Akadémia történettudományi intézetében és Ránki Györgytől, Kosáry Domokostól, Makkai Lászlótól tanulta a szakmát. Fogalmazhatnám tehát úgy is, hogy Klió és Kalliopé között araszolok, vagyis a történelemtudomány és az irodalomtörténet határmezsgyéjén mozgok. Nem érzem magam történésznek vagy irodalomtörténésznek, inkább olyan írástudónak, aki megpróbálja felhasználni a kettős megközelítésből származó előnyöket. Egyébként minél inkább belebonyolódom a Gaál Gábor-életműbe, annál többet hasznosíthatok a szerkesztői munkában abból, amit a Korunk-szerkesztőtől tanultam. Levelezéséből például, mottó gyanánt, egy mondatot nagyítottam ki az íróasztal fölé: »Minden jó kézirat egy ugyanolyan terjedelmű rossz kéziratot szorít ki a lapból.« Sokszor tapasztaltam, hogy milyen igaza van!”

Eddig a Beke György készítette interjú. Nem szívesem egészíteném ki, hiszen vagy magáért beszél, vagy sem. Mégis szükséges egy-két megjegyzés.

Arulkodó a Kolozsvár-Napoca névösszetétel, segítségével a kortörténész a keltezés ismerete nélkül is meghatározhatná a kézirat keletkezését. 1987 után ugyanis csupán azt rögzíthette volna az író-riporter, hogy Cluj-Napocában váltott szót a magyarországi vendéggel. Az eredeti kéziratot román nyelvű utasítások tarkítják: *ald. de rînd, aici în continuare*, vagyis hagyományos *aldib* betűtípus, a tördelés pedig folyamatos. Megkérdezem a már Budapesten élő Beke Györgyöt, aki elmondja, hogy „Romániában veszedelmesen megfogyatkozott a magyar szedők, tördelők, egyáltalán a nyomdászok száma. Nemcsak a magyar tanárok, tanítók képzését csökkentették a minimálisnál jóval alább, hanem a ma-

gyar nyomdászokét is. Mindenkiét, aki magyar betűvel dolgozott, s aki ilyenképpen a magyar kultúrát szolgálta. Ha kivesznek a katonák, könnyebb bevenni a várat." Különben az interjú az Élő történelem című rovatban jelent volna meg. Ez a rovat – fejtegeti Beke György – „nem sokkal később eltűnt a Korunkból. Az erdélyi magyarságnak nem volt többé sem élő, sem holt történelme.”

Ami a Gaál Gáborral foglalkozó magyarországi helytörténészetet illeti, túlzottan derűlátónak bizonyultam. Kevésbé mozgolódnak, mint amennyire a nyolcvanas évek elején feltételezni lehetett. Részint elkerültek akkori állomáshelyükről (Romsics Ignác például az Országos Széchényi Könyvtár magyarságkutató csoportjának vezetője). Részint pedig nincs, aki összehangolja őket. Helyzetüket az is nehezíti, hogy a legutóbbi években elenyésztek a helytörténetírás fórumai. Éppen a résztanulmányok publikálására nincs elég alkalom, holott a filológiai aprómunka nélkül a szintézisre hajlamos kutatók is tehetetlenek. Közülük a legtekintélyesebb, a kolozsvári Tóth Sándor már itt él Magyarországon, ám túl a hetvenen nem kötődik tudományos műhelyekhez. Következésképpen nincs olyan szervezet, amelynek révén összefoghatná a Gaál Gábor-kutatásokat. Ezért aztán az olyannyira áhított életmű-kiadás is várat magára. Jóval fiatalabbként, persze, a Gaál Gábor-monográfustól átvehetném a szervezés terhét, csakhogy szervezethez én sem kötődöm. Ráadásul az utóbbi években egy másik téma, az interjúban is jelzett Nemeskürty-jelenség szívta el energiáimat. Az erről írott könyv megjelenése, 1989 ősze óta viszont ismét van idő Gaál Gábor magyarországi előéletére.

Íme, néhány kutatási eredmény.

IV. A város érdes részén (gyermekkor, ifjúkor)

„Valakitől hallottam: Gaál Gábornak volt egy olyan akarata, hogy halála után ötven évig maradjon titokban a származása” – írja 1981. június 8-án keltezett levelében Szarvas Gábor tanító. A jászfelsőszentgyörgyi helytörténész kifejti még, hogy tudomása szerint Gaál Gábor titkáról csak a felesége beszélhet, „ha még él”, s talán értesült „a munkásságával foglalkozó kolozsvári Tóth Sándor” is. Nos, Zánszky Margit meghalt, már aligha lebbenti fel a fátylat férje titokzatos származásáról, a monográfus pedig ragaszkodik a bizonyítható tényekhez. Ez azonban ne befolyásoljon bennünket. Elvégre a legendák a maguk torz módján, de legalább érzékeltetik a jelentős személyiségek iránti érdeklődést. Olykor többet árulnak el róluk, mint a száraz adatok.

Eszem ágában sincs tehát a rokonszenves pedagógus fáradozásait lebecsülni. A hatvanas-hetvenes években végigjárta Gaál Gábor egykori osztálytársait, egy-kettőt még életben talált. Kifaggatta az elhunytak hozzátartozóikat is, egyszóval igyekezett összegyűjteni a múlt század végi, e század eleji lelencről szállongó történeteket. Jászfelsőszentgyörgy kismonográfusa már 1969-ben harcot indít azért, hogy a művelődési házat a település nagy szülöttjéről nevezzék el (akciója nem sikerült). Abbéli törekvését viszont siker koronázza, hogy a KISZ-szervezet mégiscsak felvehesse Gaál Gábor nevét (ez 1981-ben ment végbe). Most, egy évtizeddel később, merőben más körülmények között mosolyoghatunk a lokálpatriotizmus korjellemző tünetén. De ha egy gondolatmenet erejéig behelyezkedünk a helybeliek lelkvilágába, akkor érthetőbbnek rémlik a jászsági emberek valóságalemezből szőtt mítosza.

Az ugyanis kétségtelen, hogy Gál Anna bakonyi falujából a fővárosba ment cselédeskedni. Húszéves korában itt szülte első gyermekét, Valériát. Majd hét esztendővel később második gyermekét, Gábort, minden valószínűség szerint Szécsenyi Nagy Gábor lovászmestertől (aki viszont nem azonos Valéria apjával). S mert a különböző családoknál szolgáló anya nem tarthatja magánál a gyerekeket, kiadja őket lelencbe. Az egyik forrás szerint Gábor egyedül kerül Jászfelsőszentgyörgyre, a másik forrás – és a

helybéli népemlékezet – szerint viszont a nővérével. Annyi bizonyítható, hogy a kilencvenes évek közepétől 1902-ig parasztcsaládoknál tartózkodik; a visszaemlékezés-forgácsokból összegereblyézhető, hogy nem érzi túl jól magát, bár az alföldi táj egyszerű szépsége megérinti. A tanító-helytörténész természetesen tartja magát az eredetlegendához – hogy Gaál Gábor Jászfelsőszentgyörgyön látta volna meg a napvilágot –, mindazonáltal levelében van egy kényszerű mondat: „Különben a születése nincs itt anyakönyvezeve.”

Hát akkor hol?

Bármilyen jóleső volna magamnak tulajdonítani a felfedezés örömét, nem árt most nyomatékosítani: Tóth Sándor példás alaposságú monográfiájában meglehetősen keveset ír ugyan Gaál Gábor gyermekkorától, 1971-es könyve azonban tartalmaz két alapadatot. Az egyik: a vizsgált személyiség születési éve, a korábbi feltételezésekkel ellentétben, 1891. A másik: noha a kolozsvári kutató magyarországi forrásoktól elzárva dolgozott, Gaál Gábor keresztlevele átment a kezén. „Az anyja neve: Gál Anna; családi állapota: hajadon; foglalkozása: cseléd.” A magyarországi kutató legfőljebb annyit tehet az éppen száz esztendő s dokumentumhoz, hogy fölkeresi a főváros VIII. kerületében lévő parókiákat. S mert a szakirodalomból tudható, hogy Gaál Gábor a Bérkocsis utcában született, nem kell túl nagy képzelőerő ahhoz, hogy a legközelebbi plébániában feltételezzem az 1891-es anyakönyvet.

A múlt századi történetíróról, Horváth Mihályról elnevezett téren található a katolikus plébánia. Dr. Galambos János tisztelendő előzőkenyen emeli le az 1891/34. számú kötetet. A Kereszteltek anyakönyvében, a 92. oldalon tintával bejegyzett információk. Ez olvasható:

„Martius.

– sorszám: 739.

– születési év, hó s nap: 8-a

– neve: Gábor, ffi

– állapot: tlen (törvénytelen)

– szülőknek vezeték s keresztneve, polgári állása s vallása: Gál Anna, hajadon, cseléd, római katolikus

– lakhely: Bérkocsis u. 23.

– keresztszülők: Fester Fülöp napszámos, Váczi Rózsa, római katolikusok, Kőbánya

– keresztelő lelkész: Krizsán Mihály segédlelkész

– észrevételek: v. cselédk. (van cselédkönyve az anyának)
– bába: Károlyi Katalin”

Innen gyalog is alig öt-hat perc a szülőház. Ma, a huszadik század végén stílusosan helyrehozott lakótömbnek látszik. Tengerészkek külsejével, merész homlokzatával kirí a kopott környezetből. Utcai frontján arab vendéglő található, a huzamosabb ideig Budapesten élő közel-keleti átutazók egyik kedvenc tartózkodási helye. Átellenben, néhány épülettel arrébb a Góbé étterem, itt esznek nehéz erdélyi ételeket a közeli szerkesztőségekből átugró újságírók és a még közelebbi Rákóczi térről be-benéző kurvák meg stricik. A 23-as számú házat egyébként a görög követség építtette. A második világháború során bombatámadás érte, jószerivel megsemmisült. Az újjáépítés nyomán a lakások átalakultak, így csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani, hogy melyik cselédszobában vajúdott Gál Anna. De amennyire a megsérült lakónyilvántartóból és az idős lakók vallomásaiból kihüvelyezhető, a huszonhét esztendő cselédlány az első emeleten, egy negyvennyolcas honvédtábornok, Gammel generális századfordulóra deklasszálódott leszármazottainál szolgált. Amikor tehát 1891. március 8-án megszülte második gyermekét, csak hetekig tarthatta magánál.

A jászfelsőszentgyörgyi epizódot már ismerjük, fő vonalaiban legalábbis. Az anyja nevét viselő Gál Gábor a huszadik század második évében jut vissza Budapestre, de már nem a Józsefvárosba, hanem a még kopottabb és hírhedtebb Csikágóba. „Édesanyámhoz, aki addig cseléd volt, csak gimnazista koromban kerültem, miután férjhez ment egy borbélymesterhez” – írja hánytott sorsáról jóval később, a negyvenes évek legvégén egy önéletrajzi fogalmazványban. Az a bizonyos borbély, az erzsébetvárosi Rothmayer János megjárta Amerikát, kinti keresményéből vásárolt egy műhelyt a Garai téri piac mellett, a Sajó utca 2. szám alatt. A műhely hátsó traktusában lakott új családjával együtt. A források arról tanúskodnak, hogy az érzékeny lelkületű fiú és a mostohaapa kapcsolata nem a legeszményibb. Az alsó tagozatos gimnazistát azonban kárpótolja, hogy annyi év után együtt lehet anyjával és féltestvérével. No meg az, hogy a főváros egyik legjobb iskolájába járhat.

A VII. kerületi külső, István úti magyar királyi főgimnáziumot 1903–1911 között látogatja Gaál Gábor, az épület légvonalban körülbelül ötszáz méternyire van a borbélyműhelytől. A kisdíák lé-

lektani helyzetével magyarázható, hogy különösen az első időszokban rosszul, sőt nagyon rosszul tanul. Akadt olyan félév, amikor négy tantárgyból is megbuktatják, sőt egy alkalommal évet ismétél. (Ez a tény zavarja meg azokat, akik 1893-ra teszik a születését.) S most következik a bizonyos értelemben perdöntő levél, amelyet 1984. március 28-án küldött Zürichből a világhírű tudós, Szondi Lipót.

„Gaál Gábor valójában osztálytársam volt az István úti (előzőleg Damjanich utcai) Gimnáziumban: azt hiszem, a 4.–8. osztályig. Gaál valamivel idősebb volt, mint átlagban osztálytársai. Mi nagyon tiszteltük, nemcsak kora miatt, hanem főleg versei miatt. Ezeket részben önmaga, részben osztálytársunk olvasta föl. Gaál hangja igen mély volt – és szépen olvasott. Az ún. tízperces szünetekben történtek a felolvasások. Én egy szomszédomtól, egy nyomdásztól megkaptam a Nyugat folyóiratot és az új magyar írók könyveit és azokat rendszeresen G. G.-nek adtam. Anyja egy férfi fodrászüzletet vezetett, ahová én sokszor elvittem neki az akkor megjelent Nyugat-könyveket. Ritkán megesett, hogy maga szavalta a verseit. Engem mindig mélyen meghatottak. Még ma is emlékszem egy versének négy sorára:

Szabad, nagy, széles utca voltam,
Kis gyermekeknek játszótér,
.../?/ ott játszadoztak,
Ha eljött a Tél.

Önmagáról vagy rokonairól sohasem beszélt. Itt-ott láttam az anyját. Az Apát soha. Utolsó találkozásom G. G.-ral Kolozsvárt történt, egy közös ismerős családjánál. A lénye és külseje nem változott. Érdekes, hogy mi, 14–18 évesek már az iskolapadban felismertük kiváló tehetségét. Ez nem sok, de emlékeim G. G.-ről igen mély jellegűek. Maradtam híve: L. Szondi. NB. Nagyon örülnék, ha megkaphatnám összegyűjtött verseit.”

Szondi Lipót az utóiratot már nem kézzel írta, hanem géppel. Kérését, sajnos, nem teljesíthettem. Haláláig, 1986 januárjáig ugyanis nem jelentek meg a hajdani iskolatárs versei, tulajdonképpen még össze sem gyűjtötték őket. Kérésézetű diákfolyóiratok, emigrációs kiadványok megsárgult lapjain szunnyadoznak, feltárára és elemzésre várnak. Azt tudjuk a hézagos szakirodalomból, hogy egy lázító verséért majd nem kicsapják a katolikus főgimnáziumból. Mint ahogy azt is, hogy istenes költeményei váltakoznak a szociális indulatúakkal. Gaál Gábor 1911 nyarán, több

mint húszévesen érettségizik, az indulás nehézségeihez képest feltűnően jól. Már túl van a nyilvános verselésen, az önképzőkori sikereken, ősszel az egyetem bölcsészkarára is beiratkozik.

Két költeménye, a Pesti-esti versek című ciklus és a Dobban a föld című poéma tiszavirág gyorsasággal kimúló lapokban jelenik meg. Azért nem írok róluk, mert Tóth Sándor viszonylag részletesen jellemzi őket, másrészt inkább gondolati, mint esztétikai szempontból jelentősek. Ahogy a kolozsvári monográfus összegzi értékítéletét: „Egy Ady-rajongó galileista jakobinus radikalizmus izzik bennük.” Ugyanez a benyomása Lóránt Miklós mérnöknek, Gaál Gábor diákkori ismerősének, aki 1976. augusztus 14-én keltezett levelében részletezi a Galilei-körben együtt töltött időt. (Az adatszínésítő 1978-ban hunyt el.) Annál figyelemre méltóbb a legendás Négyessy-szeminárium. Négyessy László professzor stíluselemző összejövetelein ugyanis mindazok felbukkannak, akik nem feltétlenül ugyanarra az évfolyamra járnak, de érdeklődnek az irodalom mélyrétegei iránt. Közéjük tartozik Gaál Gábor is.

Itt ismerkedik meg Komlós Aladárral, későbbi barátjával, akivel az emigrációból sok levelet vált. Vagy Gábor Zsuzsával, Fülep Lajos, a nemzetközi hírnű művészettörténész majdani feleségével, akihez a tízes évek közepén gyöngéd szálak fűzik. Vagy Hevesy Ivánnal, az ismert műkritikussal és filmtörténésszel, akinek 1917-ben alapított folyóiratánál, a Jelzőtűznél kezdi kritikusi pályafutását (s aki néhány év múlva több-kevesebb rendszerességgel küld majd cikkeket a kolozsvári Korunknak). A szemináriumon ismerkedik meg Moholy Nagy Lászlóval is, a hamarosan világhírnű festővel és teoretikussal, aki a Korunk egyik legállandóbb munkatársává lép elő, éppen a Gaál Gábor-korszakban. Meg a polgári radikálisok talán leghatékonyabb publicistájával, Zsolt Bélával, aki nemcsak ismeri, hanem a színház számára meg is örökíti azt az erzsébetvárosi közeget, amely olyannyira megkeseríti Gaál Gábor kamaszéveit.

Az egyetem, a szeminárium, a Galilei-kör segít a közben Gálból Gaálra módosított-nemesített nevű fiatalembernek, hogy eszmeileg megtisztuljon. Már nem alulnézetből, a törvénytelen gyerek, a faluszélre kicsapott lelenc, a csikágói kamasz látszögéből látja és láttatja a kavargó világot. Tudatára értelmiségi réteg is rakódik. Csakhogy kitör a világháború. A háromesztendő frontszolgálat teljesen át – fogalmazhatnám úgy is, hogy magasabb szinten

vissza – formálja a főhadnagyként leszerelt tanárjelöltet. Befejezi az egyetemet, kinevezik a losonci gimnáziumba. Ekkor veszik át a hatalmat Kun Béláék. És ekkor veszi kezdetét az új eszméknek testtől-lelkestől elkötelezett Gaál Gábor több mint fél évtizedes kálváriája.

V. A kecskeméti epizód

„Október 28-án letartóztattak..., Pestről, a Markó utcából fényes nappal vasra verve kísérték Kecskemétre” – írja Gaál Gábor 1925. november 6-án atyai mentorának, Hatvany Lajosnak. Bekövetkezik ugyanis, amitől tartott: az emigrációból való hazatérte után, „hadiállapotban elkövetett izgatás” címén vád alá helyezik. A letartóztatás következményei életre szólóak. Ha a magyarországi hatóságok nem fogadják le a közoktatásügyi népbiztosság egykori munkatársát, akkor talán sohasem utazik Hatvanyhoz Kolozsvárra. S ha az ideiglenesen szabadlábra helyezett vádlott nem veszi igénybe a nála maradt útlevelét, sohasem válik a Korunk szerkesztőjévé, a romániai magyar szellemi élet meghatározó személyiségévé. Az 1925-ös epizód tehát korántsem mellékes, ehhez képest keveset tudunk róla.

A szakirodalomból – és inkább csak a lábjegyzetekből – az olvasható ki, hogy a majdani Korunk-szerkesztőt egy 1919-es előadásért fogják perbe. Ezt írja Tóth Sándor 1971-es monográfiájában: „Az 1919. évi tavaszi kecskeméti gyűlés időpontjára 1950–52-ben rosszul emlékezik vissza G. G. – nem március elsején, hanem március 28-án, a Tanácsköztársaság kikiáltása után volt a kecskeméti gyűlés, amelynek egyik előadója Gaál Gábor volt.” A kutató hivatkozik arra, hogy a pontos dátumot a Népszava 1919. április elsejei számából tudja, ezen a nyomon azonban nem lehet továbbindulni. A korabeli tudósítás idézése ugyanis pontatlan, érzékelhető, hogy a kolozsvári tudóst elzárták a magyarországi forrásoktól; olykor másodkézből való adatokat kénytelen felhasználni. A fellapozott Népszava-számból nem az derül ki, hogy a budapesti küldött „a proletárdiktatúra művelődési törekvéseiről” beszélt volna. Hanem az, hogy „felszólalt Gaál Gábor elvtárs és ismertette a jelenlegi *politikai* helyzetet.” Nem mindegy. A korábbiakban már részleteztem a különbséget; a Lukács György nevéhez kötődő művelődéspolitikai program kisebbségbe szorult a proletárdiktatúra idején, hirdetése a kommün bukása után bocsánatos bűnnek számított volna. A politikai helyzetértékelés viszont nagyon is érzékenyen érintette a Horthy-rendszer majdani letéteményeseit. Ezért sem árt tisztázni, hogy Gaál Gábor mit mondott.

A Magyar Alföld című kecskeméti újság 1919. április elsejei számában, a második oldalon csaknem két hasábnyi terjedelmű tu-

dósítás lát napvilágot. A *tanítógyűlés Kecskeméten* című írásból ki-
világluk, hogy a közoktatásügyi népbiztosság két munkatársa tá-
jékoztatta a hallgatóságot az új rendszer politikai és kulturális
programjáról. Ez utóbbiról Nagy Endre ad elő, akit sokáig a neves
konferansziéval és kabarészerzővel azonosítottunk. Hosszas ku-
takodás után sikerült kiszűrni a Nagy Andor, Nagy András, Nagy
Endre nevű közéleti személyiségeket, akik mind szerepet játsza-
nak a tanácskormány tetteiben. A kecskeméti színházban meg-
szólaló Nagy Endre partiumi, nagyváradai származású ipariskolai
tanár, a proletárdiktatúra veresége után békén hagyják a hatóság-
ok. A húszas évek elején a Felvidékre került, részt vesz a Kassai
Munkás című lap szerkesztésében, néhány év múlva áttelepül a
Szovjetunióba. Publikál a Sarló és Kalapács című folyóiratban,
majd az egyik tisztogatási hullámban eltűnik. Valószínűleg ki-
végző osztág előtt vagy szibériai munkatáborban végzi.

Es miről beszél a másik előadó, Gaál Gábor 1919. március 28-
án?

A kecskeméti lap tudósítása szerint „rámutat azokra a gazsá-
gokra, melyeket a kizsákmányolók osztálya a munkásokkal
szemben elkövetett. minden célunk – úgymond – a munkásság,
legyen az testi vagy szellemi munkás boldogulásáról, jólétéről va-
ló gondoskodás, s a renyhe, dologkerülő kiváltságosok teljes letö-
rése. Ha ezek szépen meglapulnak, jó, nem bántjuk őket, de ha új-
ra megkísérelnék a régi rendszer visszaállítását, a legvégső eszkö-
zöktől sem riadunk vissza. Az öntudatára ébredt nép még élete
árán is meg fogja védeni jogait.” A tudósító hozzáteszi: „Lelkes
taps.”

Az előadás hangvételét nem akarom minősíteni. Aligha dur-
vább, mint azoké a beszédeké, amelyekben a központi küldöttek
országszerte beharangozzák a proletárdiktatúrát. A frazeológia is
a kor jegyeit tartalmazza. Inkább az tűnik fel, hogy a tónus elüt at-
tól, ami a Korunk-szerkesztő sajátja lesz. De a teljesség kedvéért
érdemes idézni az Abony című lap 1919. április 6-i számából is. A
két újságoldalnyi terjedelemben megjelenő hetilap vezércikkírója
csak azok közül kerülhet ki, akik hivatalosak „a cifraházás, alföldi
metropolisba”. Kifejti: „A városi színházban tartott tudományos
alapú, hatalmas keretekben mozgó előadásokból rendkívül gaz-
dag tárgyismeretet merítettek tanítóink (szám szerint 500-an) és a
jelenvolt 3000 főből álló minden rendű közönség. A történelmi ne-
vezetességű előadásokat az ifjúsági dalkar által hévvel-tűzzel elé-

nekelt Marseillaise vezette be. Megnyitó beszédet a miniszter helyettese, Nagy Endre kitűnő írónk mondott. Utána Gaál Gábor kiváló szociológusunk az eddigi forradalmak rugóit ismertette, kimutatta a mostani proletár forradalomnak az egész emberiség felszabadításáért, javáért a mérlegre nehézkedő óriási fajsúlyát."

A bombasztikus jelzők a vidékies újságírást idézik, mai szemmel olvasva mulatságosnak is hatnak. Annyit azonban illik komolyan venni a provinciális szövegből, hogy a két előadó közti munkamegosztás egyértelmű; immár sokadszor bizonyított tény, hogy néhány év múlva a *politikai* program előterjesztőjét fenyegetheti a retorzió veszélye. Ráadásul az is érzékelhető, hogy a tudósítás azon melegében íródott, a nagygyűlés résztvevője körülbelül így érezhette 1919 tavaszán. Mint ahogy a Kecskeméti Lapok, a Magyar Alföld, a Félegyházi Proletár, a Halasi Munkás, a Kalocsai Néplap hajdani cikkírói is hasonló hangvételben tudósítják a korabeli olvasókat. A következmény pedig az, hogy három vármegye pedagóguskáderei próbálják átültetni a helyi gyakorlatba egy budapesti megbízott gondolatait. Ez még akkor is növeli a minisztériumi kiküldött felelősségét, ha joggal tételezhetjük fel, hogy a fővárosból szerterajzó előadók központi sémát használnak. A kidolgozott tételeket, persze, ki-ki saját szájze szerint ékítheti; Gaál Gábor a lelkes, azonosuló előadók egyike.

Egyelőre azonban mellőzzük a kecskeméti epizódot. Már csak azért is, mert a Budapestre visszatért „szociológusnak” más dolga van. A szocializált színházakhoz osztják be dramaturgnak, ebbéli minőségében találkozik a másik, híresebbik Nagy Endrével, aki kabarészerzői és konferansziétapasztalatait az egyik frontszínházban kamatoztatja. Később Gaál Gábor hadügyi megbízott a Ludovikán, rá bízák az úgynevezett vörösparancsnok-képző tanfolyamot. A kettő között pedig fronszolgálatot teljesít az északi hadszíntéren, Lukács György mellett. Erről a küldetéséről előjáróban volt már szó, mégis foglalkoznunk kell vele, mert a jelek arra utalnak, hogy meghatározó szerepet játszik Gaál Gábor Tanácsköztársaság utáni kálváriájában. S itt kell visszatérnünk a húszas évekbeli Kecskemétre, valamint ahhoz a levélhez, amelyből már idéztem egy mondatot.

Tehát az ideiglenesen szabadlábba helyezett fogoly 1925-ben ezt írja báró Hatvany Lajosnak: „Október 28-án letartóztattak. A többi, mint értesültem – nagyjából tudja. A héten, szerdán du. öt óra körül kieresztettek. Azt hiszem, csak részletek és fájdalmak

volnának még, amik eddigi értesüléseit kiegészíthetnék. Talán ilyenek, hogy egyet említsek, hogy Pestről a Markó utcából fényes nappal *vasra verve* – kiemelés Gaál Gábortól, Z. L. – kísérték Kecskemétre, hogy Kecskeméten aznap hetipiac volt, s hogy fajtám igen közvetlen és tömeges érdeklődéssel kísérte köztük mégis feltűnő pápaszemes, megvasalt földi valóm... Most péntek délelőtt van, Nagy Vincével – tudniillik budapesti védőügyvédjével, Z. L. – még nem volt módomban beszélni, ma délután találkozom vele, s így csak a kecskeméti helyettes ügyvéd információból tudok jogi tudatlanságom mellett óvatosan következtetni. Ez a kecskeméti úr, dr. Nagy László fiatal, agilis, érzésem szerint azonban túl optimista úr, ki úgy látja, hogy a tárgyaláson bár elítélnek, azonban ezt nem kell túlságosan komolyan venni, miután a fellebbezések folytán az ügyet lehet halasztani stb. Mondom, ez a kecskeméti felfogás..., ám ha Nagy Vince is ilyen, akkor legjobb érzésem szerint a legrövidebb időn belül igénybe venném még meglévő útlevelém...”

Amint lehetőség adódik rá, igénybe is veszi; meg sem áll Kolozsvárig. Kérdés, persze, hogy a húszas évek közepén miként teheti meg egy vádlott a következőket. Felszáll a menetrendszerű vonatra, s mintha mi sem történt volna, a határon megmutatja az útlevelét, majd akadálytalanul távozik az országból. Alighanem itt érkeztünk el a gaálgábori előélet egyik legitim�atosabb problémájához. Mert a vád súlyosságára vall, hogy az értelmiségi külsejű foglyot *vasra verve*, gyalogosan indítják el a kecskeméti állomásról a városközpont felé. Tíz évig éltem az alföldi „metropolisban”, ismerem az utcák szövevényét. Csak egyféleképpen értelemzhető, hogy a feltűnő fogoly *csörögve* sétál el a főutcai hetipiac bámulól vevői-eladói között. Hiszen ahelyett, hogy a főutcából nyíló bíróság és börtön épületébe vinnék be, a kísérői megjáratták még egy kicsit. A menet elkanyarodik a Nagytemplom irányába, a városházánál balra fordul, megkerüli a színházat – a tizenkilenc es előadás színhelyét. Csupán utána tér vissza a bírósághoz.

A kitérőből nem nehéz arra következtetni, hogy az együttműködő központi és helyi hatóságok még a bethleni konszolidáció idején is példát szeretnének statuálni. Ezt a korabeli sajtójelentések révén bizonyítani lehet. A Kecskeméti Lapok 1926. június 24-i számában lát például napvilágot az alábbi tudósítás: „Gál Gábor tanár izgatási bűnügye. A kecskeméti törvényszéken Aág Miklós tanácselnök tanácsa elé ma volt tárgyalásra kitzűve Gál Gábor fő-

városi tanár izgatási bűnügye. Gál a kommün kitörése utáni hetedik napon, 1919. március 28-án, a tantestület felső felvilágosító előadásán, melynek előadóit Budapestről küldötte Kecskemétre a közoktatásügyi népbiztosság, s a Katona József Színházban előadást tartott. Néhány mondataért vonták azután izgatás címén felelősségre. Gál a kommün bukása után Bécsbe szökött, így nem részesülhetett az általános amnesztiában. Mintegy fél éve visszatért Budapestre, ahol nyomban letartóztatták és átszállították a kecskeméti ügyészségre. Itt két hétig volt előzetes letartóztatásban, míg az igazságügyminiszter – tekintettel arra, hogy a gyorsított eljárás megszűnt – elrendelte szabadlábra helyezését. Gál egy délutáni napon szabadult a fogházból és ismerősei társaságában elment a színházba, ahol éppen a Régi jó Budapest című operettet játszották – csaknem üres ház előtt. Erre jegyezte meg Gál: »Az én színházi beszédemet telt ház hallgatta végig.« Gál izgatási bűnügyét mára tüzték ki, csakhogy azon sem a vádlott, sem védője, dr. Nagy Vince volt belügyminiszter, jelenleg Kossuth-párti képviselő nem jelent meg, mire a bíróság elrendelte Gál Gábor tanú elővezetését. A bűnügy tanúi Hajnóczy Iván igazgató, Lett József igazgató és Sárkány Pál igazgató a rövidesen megtartandó újabb tárgyalásra új idézést kapnak. Az újabb tárgyalást nemcsak Kecskeméten, de a fővárosban is igen nagy érdeklődés előzi meg.”

Akad egy olyan mozzanat is, amely pillanatnyilag – a periratok megleléséig – a hipotézisek tartományába sorolható. Mert ha figyelemmel kísérjük a kecskeméti epizódot, akkor a tizenkilences tudósítások stílusa és a Dél-Magyarországon történtek alapján túlzottnak rémlik a vádlott 1925-ös fenyegetettségérzete. A nyíltszíni megaláztatás, a várható büntetés mértéke legalábbis nincs arányban a vétekekkel. Kell lennie még egy vádpontnak – meglehet, súlyosabbnak is –, amely Gaál Gábort menekülésre készíti. A Hatvanyhoz intézett levélben feltűnik egy név, a fiatal jogászé, aki alkalmanként helyettesíti az országgyűlési képviselő ügyvéd-sztárt, a budapesti Nagy Vincét. Nos, dr. Nagy László nyugalmazott ügyvéd-jogtanácsost 1978 nyarán még életben találtam. Több mint fél évszázad távlatából is emlékezett védencére. Az ügy részletei már kimentek a fejéből, mindazonáltal elhagyta a száját egy furcsa szó: *tizedelés*.

Ennek a motívumnak nincs nyoma a Gaál Gábor-szakirodalomban. A legújabbkori, tehát világnézeti alapon kritikus Lukács György-irodalomban azonban felbukkant az a vád – utójára

Szalay Károly fogalmazza meg az Új Idő című folyóirat hasábjain –, hogy az északi frontra kiküldött népbiztos 1919-ben megtizedelteti az V. Vörös Hadosztály katonáit. Emlékezhetünk rá, hogy a katonailag képzetlen népbiztos milyen körülmények között tesz szert egy háborús tapasztalatokat szerzett segédtsiztre, véletlenül éppen Gaál Gáborra. A tartalékos főhadnagy átélt az első világháborúban olyan helyzeteket, amikor a fegyelmezetlen legénységet tizedeléssel szedi ráncba a hadvezetés. (Erre a magyar hadtörténetírás számtalan példát ismer a monarchiabeli sereg múltjából.)

Vajon indokolatlan-e feltételezni, hogy a kétségkívül nemzeti célokért is harcoló, de szétzilálódó vörös hadosztály megfegyelmezésére a politikai biztos Lukács György harcedzett segédtsiztjétől kap tanácsot? Gaál Gábor iránt előzékenyebben fogalmazva: vajon nem feltételezheti-e 1925-ben a bíróság, hogy a hírhedtnek számító – és olykor illegálisan hazatérő – népbiztos, Lukács György 1919-ben a segédtsiztjére hallgatva rendelte el a tizedelést? Vagyis ez utóbbiból korántsem következik, hogy Gaál Gábor tanácsot adott volna parancsnokának, a bíróságnak azonban meg kellett vizsgálnia ezt a lehetőséget is. Márpedig ha így történt, akkor az északi hadszíntéren törtétekért nem feltétlenül kellett bünyösnek éreznie magát a vádlottnak, hogy felmérje a veszélyt és elhagyja az országot.

A kecskeméti – és északmagyarországi – epizód teljes feltárásához természetesen még további kutatások szükségesek. Ám az bizonyítottan vélhető, hogy a Kecskeméten törtéteknek van egy érdekes következményük. A harmincas évek közepéig az kölcsönöz megkülönböztetett jelentőséget a kolozsvári Korunknak, hogy a Magyarországon élő és baloldali érzelmű értelmiségiek csorbítatlanul publikálhatták véleményüket. (Akár álneven is és vállalva, hogy a hatóságok megtiltják a folyóirat magyarországi terjesztését.) Gaál Gábor 1919. március 28-án köt ismeretséget Tóth Lászlóval, a közművelődési ügyek kecskeméti népbiztosával, a később nemzetközi hírnök-szakíróval, valamint nyomdással és Németh László kiadójával. A tizenkilences tevékenységéért bünyöcsánatot nyert nyomdaigazgató szívesen közvetít a Kolozsvárra került szerkesztő, Gaál Gábor és a Kecskeméten élő, szociáldemokratának ismert ügyvéd, Molnár Erik között. A húszas évek végétől különböző álneveken így válhat a marxista szerző a Korunk egyik legmarkánsabb tanulmányírójává. A harmincas évek elején így keveredhet vitába – egyébként ideológia-

történeti jelentőségű polémiába – Tóth László másik, akkoriban éppen Kecskeméten letelepedni óhajtó barátjával, Németh Lászlóval. A kiegyenlítő hajlamú mecénás nem egyszer asztalához ülteti a helyi ügyvédet meg az érzékeny íróbarátot. Németh Lászlónak fogalma sincs arról, hogy egyik legkeményebb vitapartnerével vált szót.

VI. Nők

Szörén-szálán eltűnt hat esztendő. Illetve hét. Gaál Gábor ugyanis nem rögtön, hanem némi – szegedi, budapesti és bécsi – kitérő után, 1926 őszén száll meg Kolozsvárott. Mint írja, ideiglenesen, de az utókor tudja, hogy mindhalálig. S ha belegondolunk, hogy csak 1928 elején lesz a Korunk segédszerkesztője – addig cikkdíjas szabadúszóként él a nagyon idegennek érzett erdélyi nagyvárosban –, akkor a fuccsba ment évek száma eléri a nyolcat. Belső emigráció Magyarországon, többször is. Külső emigráció Bécsben, kétszer is. Viszonylagos megállapodottság Berlinben, önemésztő szerelmi fellángolásokkal. Titokzatos hónapok Szegeden, lehangoló idegenségtudattal. Ágyrajárás Budapesten, a folytonos menekülés lázalmában. A száműzetés keserűsége Kolozsvárott, legalábbis az első esztendőkhben. Aligha csodálható, hogy az egyik Bécsi füzetben – egyébként a másodikban –, amely 1920–23 közötti kétségeit örökíti meg, ez olvasható: „Természetesen patológikus ez az állapot. A lélek figyelme csak egyetlenegyre van kifejítve. A léleknek e feszülése az eksztázisig fokozódik a sajátos boldogságvágyás érzelmében. Ó, milyen azonos ez az érzés... a szerelemhez.”

Az utolsó szóból adódik az a közelítésmód, amely méltatlan egy komoly monográfushoz. E sorok írója azonban vállalja a közkézetet. Két okból is. Egyrészt a zárkózott, tekintélyes Korunk-szerkesztő korában mord majornak is csúfolt-becézett Gaál Gábor gazdag érzelmi életében nagy helyet foglalnak el a nők. Nemcsak a szerelemmel szeretett lányok-asszonyok, hanem a család hölgytagjai is, mindenekelőtt az édesanyja. Másrészt talán leghányatottabb korszaka, a húszas évek első fele annyira feltáratlan, a forráshiány miatt jószerivel feltárhatatlan is az utókor számára, hogy szinte egyedüli lehetőséggel a hozzá kapcsolódó nők felkutatása kecsegtet. Menjünk sorjában!

A kommun bukása után Gaál Gábor nem siet emigrálni. Budapest és Szegeden bujkál, legkevesebb két évig. Állása nincs, bárati-rokoni adományokból és alkalmi munkából tartja el magát; állandósul a lebukás veszélye. A Korunk-szakirodalomból tudunk egy bizonyos Kulai Erzsébettről, aki a harmincas évek elején a kolozsvári folyóirat egyik budapesti bizományosa. Tudjuk róla, hogy akkor már legalább másfél évtizede ismeri Gaál Gábort. Ku-

tatásaim során sikerült valószínűsíteni, hogy Nádor utca 12. alatti lakásán a bujkáló fiatalember 1920-ban több hónapot töltött...

Tóth Sándor sokszor emlegetett alapkönyvében futólag szóba hoz egy Kardos István nevű zeneszerzőt. Aki „beszámol arról, hogy Gaál Gábor ebben az időszakban óraadással tartotta el magát, úgy emlékezik, hogy még 1922-ben is találkozott vele Pesten. Ez azonban bizonyára tévedés, hiszen 1921 őszétől már a bécsi Jövőben jelennek meg írásai. Ez különben az első adatunk a bécsi emigrációból, úgyhogy elvben azt sem zárhatjuk ki, hogy 1921 első felében még mindig Budapesten tartózkodott, és Kardos Istvánt csupán egy évvel csalja meg az emlékezete.” A Bukarestben élő Gaál Gábor-kutató, Sugár Erzsébet viszont azt fejtegeti 1979. január 4-én kelt levelében, hogy tudomása szerint Kardos István ajánlotta be az állástalan Gaál Gábort „Körmendi Sárihoz, akit nyelvekre, irodalomra tanított középiskolai képzés formájában. Kardos úgy emlékezett, hogy 1922-ben menyasszonyával a Vilma királynő úton sétálva találkozott G. G.-vel, aki fölment a Körmendi-szülők Teréz körüti lakására. A Körmendi Sári néven szereplő színésznő Zut Richárd ötvösművész felesége volt (vagy lett?), és Kardos szerint éveken át tartó nagy szerelem fűzte G. G.-hez.”

Vajon kinek van igaza?

A kolozsvári monográfusnak, aki megengedi, hogy Gaál Gábor 1921 első felében még Budapesten tengődjön? Vagy a bukaresti kutatónak, aki Gaál Gábor 1922-es pesti tartózkodására tippel?

1925. november 6-án Gaál Gábor levelet ír Hatvany Lajosnak (ebből idéztük a letartóztatására vonatkozó híradást). A terjedelmes íromány végén perdöntő adalék lelehető fel: „Arra szeretném megkérni, ha megírná Körmendi Böske címét. *Külföldre vonatkozó* – kiemelés tőlem, Z. L. – vallomásomban ui. rá mint 921 őszétől 922 derekáig való tanítványomra hivatkoztam. Szeretnék tőle erre vonatkozólag egy igazolást.” (Mármost az izgatási ügyével foglalkozó bíróság számára.) Az ellentmondás szerencsére feloldható. Elképzelhető ugyanis, hogy a Körmendi nevű lány vagy fiatalasszony – akinek a keresztnéve, *lány*, bizonytalan, de kevésbé valószínű, hogy két különböző személyről legyen szó – Gaál Gábor után megy Bécsbe. Ott tanul tőle, talán még érzelmi kultúráját is.

Valószínűsíthető tehát, hogy Gaál Gábor 1921 őszén tűnik fel Bécsben. Hatvany Lajos társaságához csapódik, második – 1924/25-ös – bécsi emigrációja idején a liberális báró személyi titkárául is szegődik. Először 1923 januárjáig tart ki az egykori csá-

szárvárosban. Többhelyütt lakik, túlnyomórészt dohos zugokban, állandó munkája nincs; nyomora egybeesik morális válságával. Amint lehet, továbbáll. A lehetőséget egy „bécsi nő” kínálja, egy másik magyar színésznő: Korda Mária. Férje, Korda Sándor jóvoltából álláshoz jut a filmtől korántsem idegenkedő Gaál Gábor. A sikeres vállalkozó berlini filmvállalatánál dolgozik dramaturgként. A munkalehetőségért hálás a cégvezető-rendezőnek, mindazonáltal rosszul érzi magát. „Az új német Sturm und Drang lámpásainak kialvásakor jöttem Berlinbe” – írja szomorúan. Följegyzései, levelei olvastán azonban joggal gyanakodhatunk arra is, hogy közérzetének alakulásában jócskán befolyásolja a magánérzete.

A német nyelvterületen Maria Corda néven ismert sztár vizsontszereti ugyan, de a másik magyar dramaturg – és szerelmi vetélytárs – Balázs Béla miatti konfliktusok elmérgesítik Gaál Gábor helyzetét. S bár 1924 karácsonyán kibékül álmai asszonyával –barátságban válik el tőle –, honvágya csillapíthatatlan. Közelebb húzódik hazájához, visszatér Bécsbe. Majd 1925 nyarán átlépi az osztrák–magyar határt. Ezt azért sejtjük, mert szeptemberben – a pontosabb dátumot nem határozza meg – levelet írt Hatvany Lajosnak. Szegedi kapcsolatai szempontjából fontos az a néhány mondat, amelyet érdemes lesz idézni, előbb azonban pontosítsuk az időt és intézzünk el egy újabb nőügyet.

Közvetett, ám egyértelmű bizonyítékra lelünk abban a levélben, amelyet az egyik Ady-kutató intéz a másikhoz, egy Ady-rajongó ügyében. Kevésbé titokzatosan fogalmazva, Földessy Gyula, az Ady örökségével sáfárkodó irodalomtörténész 1925. szeptember 11-én keresi föl soraival az Ady-mecénás Hatvany Lajost. „Tegnap kaptam Gaál Gábortól levelet – írja Földessy –, hogy Szegeden van és 16-án Pestre jön. Kért, nem tudnám-e valahova beajánlani. Két helyen, az egyik: az Athenaeum, próbálkoztam. Hallani sem akarnak róla. Itt a legszertelenebb leépítés folyik, s nem tudom elgondolni, hogy derék barátunk elhelyezkedhessék. Persze, neki nem írhatom meg ezt ilyen ridegen, de az egyedüli módja az itteni egzisztenciájának az lehetne, ha valami, ma jólmenő ipari vagy gyári üzemhez juthatna be. Valami családi vállalatához nem protezsálhatnád be?” Úgy látszik, Hatvany Lajosnál futnak össze a sorsszálak, mert abban a bizonyos szeptemberi levélben, amelyre többször is hivatkoztam, Gaál Gábor így jellemzi helyzetét a szűkebb baráti körben Laci bácsinak nevezett báró előtt: „Az

egyetlen Földessy van igazán gondoskodó szeretettel irányomban. Már eddig is sok mindent próbált, másokkal karöltve: – a viszonyok azonban itt olyan ijesztőek, olyan rettenetes a nyomor, hogy még egy leckét is isten csudájaként kell vennem, ha sikerül kaparintani.”

Gaál Gábor a levél végén megadja budapesti címét: „VII. Verseny u. 14. II. 4.” Amikor 1981 nyarán tévéműsort készítettünk tartózkodási helyeiről, elmentünk forgatni a Keleti pályaudvar tözsomszedságában lévő bérházba (amely egyébként alig egy kilométernyire van a Rothmayer-féle borbélyműhelytől, a gyermekkor színhelyétől és iskolájától, a katolikus főgimnáziumtól.) A második emeleten lepecsételve találtuk a négyes számú lakást. Kiderült, hogy a nyolcvanvalahány éves bérlőnő éppen egy hete halt meg. Megtudtuk róla, hogy a ház legöregebb lakója volt, még a tízes évek végén költözött ide... Nem kommentálok a kutatói bal-szerencsét, maradjunk inkább a levélbeni idézetnél: „Otthon, Szegeden, alig voltam, alig tíz napig – írja 1925 szeptemberében Gaál Gábor atyai mentorának, Hatvany Laci bácsinak. – A múlt hét dereka óta ismét Pesten vagyok. Nem bírtam Szegeden. Nem volt jó otthon. *Vadidegen lettem.*” (Kiemelés Gaál Gábortól.) Ebből az öt mondatból több következtetés vonható le.

Az például, hogy ha a *múlt hét dereka óta*, tehát szeptember 16-ától kezdve ismét Pesten van Gaál Gábor, ráadásul alig *tíz napig* időzött Szegeden, akkor legkorábban augusztus végén tért vissza a bécsi emigrációból. A másik következtetés az, hogy érdemes alaposabban is megvizsgálni a szegedi napok hangulatát. A szakirodalomban vita bontakozott ki arról, hogy az *otthon* mire vonatkozik, továbbá a *Vadidegen lettem* a családtól való elidegenedést jelenti-e, esetleg Magyarországon érzi-e fölöslegesnek magát a frissiben megtért Gaál Gábor.

Apró Ferenc helytörténész, aki behatóan foglalkozott Gaál Gábor szegedi életével, az *Élet és Irodalom* 1983. május 13-i számában kifejti: „Tóth Sándor monográfiájából (1971) tudjuk, hogy G. G. édesanyjának, Gál Annának a húga, az 1860-as évek második felében született Gál Mária Szegeden élt. Valószínű, hogy – 1925 őszén, Z. L. – Gál Anna is Szegedre utazott, hogy találkozzon a fiával, netán rövidebb-hosszabb ideig a húgánál lakott. G. G. leveleiben kétszer is előfordul *otthon* – kiemelés Apró Ferenctől – szó inkább édesanyjára vonatkozik, mint a nagynénjére... G. G. hosszabb ideig szeretett volna Szegeden maradni, ám *nem volt jó*

otthon, *vadidegen* lett (kiemelés Apró Ferenctől). Sorai minden biztonnal nagynénjére és annak családtagjaira vonatkoztak, akik nem fogadhatták szívesen a hazatért emigránst... A Gaál Gábor-szakirodalomban nem találtam Gál Mária (Mariska) néni férjezett nevét. Érdekes, hogy a család nevét Ortutay Gyula sem írta le. Övé a szó: »...mikor Balogh Edgárral, Gaál Gáborral először találkoztunk, már régi barátként üdvözöltük... S jöttek a látogatók: Gaál Gábor is, akinek szegedi rokonai voltak, unokaöccse osztálytársam, jó barátom...« (Hegyí Béla: A Vigília beszélgetése Ortutay Gyulával, Vigília, 1975. február.) Az Ortutaytól említett, 1910 táján született unokaöccs a fiatalon házasságot kötött Gál Móriának az unokája volt.”

Akad más vélemény is a szakirodalomban. Sugár Erzsébet 1983. május 31-i levelében ugyanis vitatkozik ezzel az értelmezéssel. Megítélése szerint azért nem kielégítő a szegedi helytörténész magyarázata, mert „hisz G. G. levelének második része, pesti benyomásai is ugyanezt a nyomott hangulatot érzékeltetik. Nem tartom valószínűnek – írja a bukaresti irodalomtörténész –, hogy akár édesanyjáról, akár nagynénjéről írt volna Hatvany Lajosnak. Meggyőződésem, hogy az akkori, az 1925-ös magyarországi légkört jellemezte, az akkor uralkodó hangulatot, amelyben ő vadidegennek érezte magát, és ez egyben saját hangulatát és lelki beállítottságát is tükrözte. Nem sokkal e levél megírása után tartóztathatták le.”

A két felfogás közti ellentmondás nyilvánvaló, nem is könnyen oldható fel. A levél többszöri elolvasása, a körülmények mérlegelése is arról győz meg, hogy Gaál Gábor csalódása a szegedi rokonoknak szól. Ugyanakkor viszont 1983. május 16-án levelet küldött dr. Mezei Béla, a székesfehérvári kórház ideg-elmeosztályának nyugalmazott főorvosa. Bejelenti, hogy ő Gaál Gábor unokaöccse. „Anyám Mezei Mihályné, sz. Gál Valéria volt, azaz Gábor bátyám nővére. Tóth Sándor tévesen írta, hogy Szegeden nagynénje él. Anyám élt ott 5 testvéremmel együtt. Gábor bátyám többször volt Szegeden. Édesanyám emigrációjában levelezett vele. Én 1939-ben, a román rezsim idején meglátogattam Kolozsvárott és 1942 végéig kapcsolatot tartottam vele. A sors úgy hozta, hogy Dénes Leó barátom, Szeged volt polgármestere az én osztályomon halt meg. 1956-ig a Szegedi Idegklinikán dolgoztam, majd Fehérvárra kerültem. 1979 óta nyugdíjas vagyok, 72 éves. Elek bátyám Torontóban él.”

Mit tudhatunk meg a családi hálózatban eligazító levélből?

Először is azt, hogy nem Gál Anna húga él Szegeden, hanem a lánya. Következésképpen a fia, Gábor Bécsből, illetve a pesti bizonytalanságból nem a nagynénje szárnyai alá menekül, hanem a hét évvel idősebb nővérehez, akihez – tudjuk a gyerekkorból – vastag érzelmi szálak fűzik. Másodszor, ha Mezei Béla 1983-ban hetvenkét esztendősen, akkor „az Ortutaytól említett, 1910 táján született unokaöccs”, egyébként a neves néprajzkutató osztálytársa és barátja, nem „a fiatalon házasságot kötött Gál Máriának az unokája volt”, hanem Gál Anna unokája és Gaál Gábor unokaöccse. Harmadszor, az a bizonyos „Elek bátyám” aki „Torontóban él”, közvetett bizonyítéka a szegedi rokonok és Gaál Gábor 1925 tájt talán elhidegülő, de utána évtizedeken át folyamatosan ápolt kapcsolatának.

Sugár Erzsébet jóvoltából ugyanis rendelkezésemre áll az a levélrészlet, amely a Gaál Gáborhoz intézett levelek mind ez idáig meg nem jelent kötetében látott volna napvilágot. A kanadai Torontóból nemrégiben hazatelepült költő, Faludy György a harmincas években rendszeresen publikál a Korunkban, 1939. május 25-én pedig arról értesíti Gaál Gábort, hogy összeismerkedett az unokaöccsével, „Mezey Elekkel, aki náciakat pofozott a katonaságnál és minden szempontból remekül viselkedett. (A költő ip-szilonnal írja a Mezei nevet és valószínűleg a magyar hadseregre gondol, Z. L.) Nagyon összebarátkoztam vele: nyáron meg fog látogatni engem (Párizsban, Z. L.), és ezúttal csak szívből szerencsét kívánok Önnek, hogy ilyen rokonai vannak.” Később mindketten – Faludy György és Mezey Elek – a tengerentúlon kötnek ki, Torontóba veti őket a sors. Vajon véletlen-e, hogy amikor a nyolcvanas évek legelején Gál Anna – Gaál Gábor és Zánszky Margit lánya – kivándorol Romániából, éppen Kanadába emigrál?

Van még egy sajtóságos elágazása a szegedi kapcsolatnak. Dr. Mezei Béla barátjaként említi Dénes Leó szegedi polgármestert. Péter László helytörténész pedig az Élet és Irodalom 1983. április 8-i számában adja közre, hogy „1945. október 15-én Dénes Leó polgármester értekezletre hívta össze az egyetem vezetőit. Ezen megjelent Berey Géza, a Délmagyarország hajdani főszerkesztője, akkori főmunkatársa. (...) Ő tett javaslatot, hogy Sik Sándor Budapestre távozásával megüresedett a magyar irodalmi tanszékre hívják meg Balázs Bélát, másrészt létesítsenek a bölcsészeti karon szociológiai tanszékot, és ennek vezetőjéül Gaál Gábort nevezzék

ki." Megnéztem a Délmagyarország című napilap 1945. október 18-i számát, a tudósítás névtelen szerzője szerint a javaslattevő – egyébként maga is erdélyi származású – „a Kolozsváron megjelent és azóta persze betiltott Korunk című társadalomtudományi folyóirat volt szerkesztőjét” így jellemzi: „A kiváló szociológus most tért haza Németországból, ahová mint katonatisztet hurcolták el a magyar hadsereggel. Ha sikerül Gaál Gábort megnyerni a tanszék elfogadására, az Szeged kulturális életének nagy nyereséget jelentene.”

A sors iróniája lett volna, ha ismét összekerül Balázs Bélával (Korda Mária ürügyén kibeszélgethették volna magukat). Abban azonban téved a szegedi előterjesztő, hogy Gaál Gábor 1945 októberében már hazatért. E könyvecske elején idéztem abból a levélből, amelyet 1945. szeptember 28-án keltezett a bajorországi Pocking-Táborban, az amerikai hadsereg fogságában. Sorai arról tanúskodnak, hogy gyötrődik, vajon ígérkezik-e még neki jövő Erdély földjén. Bizonyára az is felötlik benne, hogy Magyarországra kéne mennie, esetleg éppen Szegedre (s tudjuk, Budapesten Lukács György tárt karokkal várja). Aztán mégis a hazatérés mellett dönt. A haza azt az asszonyt jelenti, aki feloldja zárkózottságát, szemérmességét, mert a távolból is ilyen mondatokat csíhol ki belőle: „Kérlek, könyörgöm, várj türelemmel: a világ túlsó végéről is elmegyek Hozzád. Széplőtelen hűséggel milliószor csókollak Téged és milliószor kis Annát, akik a lelket tartottátok bennem ezerszer néma és ismeretlen sorsú létetekkel.” 1945 késő őszen jelenik meg Kolozsvárott.

A kép megható. A munkáslány, aki a húszas évek vége óta van a meglett, negyvenhez közeledő értelmiségi mellett. Az asszony, aki társa lesz az ötvenhez közeledő agglegénynek. Az anya, aki férje kényszerű távollétéban neveli a család szemefényét. A nő, aki annyi megpróbáltatás után visszakapja a férfit. Nos, a nőkről szóló fejezetet alighanem itt kéne abbahagyni. Csakhogy túl idilli a kép, az előzményekből, Gaál Gábor viharos – bár a nyilvánosság elől gondosan titkolt – előéletéből nem feltétlenül következik. Ráadásul az 1975-ben és a bukaresti Kriterion Kiadó gondozásában megjelent *Levelek* című vaskos gyűjtemény egyik leggazdagabb vonulatát a Zánkszy Margithoz intézett Gaál Gábor-episztolák alkotják. Márpedig a címzett kipontozta őket, mondván, hogy vannak olyan érzelmi mozzanatok, amelyek még a tudományos közvéleményre sem tartoznak. Az özvegy szempontját a levelezéskö-

tet sajtó alá rendezője, Sugár Erzsébet kénytelen figyelembe venni. Csakhogy azóta újabb másfél évtized telt el, az hiszem, elérkezett az ideje, hogy a szép, de valószínűleg az utókor számára eszményített kapcsolatról árulkodó részleteket is megismerhessük.

S ha a nők szemszögéből való közelítésmód csakugyan elfogadható egy jelentős személyiség láttatásában, akkor befejezésül foglalkozunk egy kényes motívummal. A tőlem telhető tapintattal próbálom megírni, még csak véletlenül sem akarván megsérteni egy nagy művész emlékét. Dajka – vagy ahogy régebben írták a színlapok: Dayka – Margit és Gaál Gábor kapcsolatáról van szó. Az 1926 őszen Kolozsvárra érkezett emigráns az első években sok színikritikával véteti észre magát, csakhamar Erdély egyik legtekintélyesebb kritikusa lesz. Feltűnő, hogy többször ecseteli egy pályakezdő színész nő tehetségét. (Ne feledjük, Dajka Margit 1907 őszen született, tehát amikor Gaál Gábor megjelenik Kolozsvárott, a sugárzóan szép színészpalaánta alig tölti be a tizenkilencet.) 1981-ben forgattuk azt a bizonyos tévéfilmet, természetesen eljutottunk Benamy Sándorhoz. Az akkor nyolcvankét esztendő közíró ugyanis egyebek között arról nevezetes, hogy Gaál Gáborral együtt 1927 áprilisában, *Erről van szó* címmel röplapszerű világnézetű szemlét ad ki. A társszerző néhány évtizeddel később jellemző apróságokat mesélt a kamerának – például azt, hogy Gaál Gábor zömök testalkatú, óriási mellkasú volt –, emberi közelségbe hozta a híres szerkesztőt. Aztán egy bontakozó szerelemről kezdett beszélni.

„Hogy Gaál Gábornak egyáltalán volt-e ilyen, hogy is mondjam, kapcsolata nőekkel, arra egyetlen példa. Saját szememmel láttam, hogy Dayka Margitnak udvarolt, aki akkoriban fiatal színésznő volt Kolozsvárott. Sokszor láttam őket a Magyar Színház körfolyosóján, ahol dupla ajtók voltak, elég keskeny közszel. Egy-egy ilyen közbe állt be, aki a szünetben cigarettázni akart. Oda állt be Gaál Gábor is Dayka Margittal. És minthogy Margitka is elég korpulens volt, hát nem annyira korpulens, hogy megsértsem, inkább csak elől, mindenestre nagyon szorongtak ottan.” Elképzeltem a jelenetet, s máris tárcsáztam a művésznőt. Kedvesen fogadott, a lakásához közeli preszóban ültünk le. Elmagyarázta, hogy négy szemközt szívesen beszél Gaál Gáborról, a kamerával azonban nem szívesen osztaná meg az élményeit. Értsem meg a helyzetét, olyan férje van, aki évekig várt rá, aki mindent megtesz érte, igazán nem érdemli meg, hogy ország-világ tudomást szerezzen

a felesége szerelmi életéről. Az öt és fél évtizeddel korábbi kapcsolatot különben nem szégyelli; egy pillanatig sem tagadja, hogy Gaál Gábornak köszönheti a szerződtetést, a kiugrás lehetőségét. Nagy volt köztük a korkülönbség, ez azonban őt nem zavarta – „azt a kedves embert” nagy szerelmei közt tartja számon.

Később, 1986 nyarán értettem meg a hallgatás okát. Dajka Margit meghalt, a férje pedig – akihez romantikus szerelem fűzte, hiszen a második világháború poklában, a Don-kanyarnál ismerkedtek meg, s hadifogság, börtön után csak az ötvenes évek közepén kerültek össze – még aznap megmérgezte magát.

VII. Gaál Gábor utóélete

Mi derült ki az eddigiekből?

Az, hogy magyarországi előélete riasztó. Törvénytelen gyereknek születik, lelenckora hányatott, diákkora zaklatott, megjárja az első világháború lövészárkait, 1919-ben felcsap funkcionáriusnak, talán még egy tizedelési ügybe is belekeveredik, a kommün bukása után bujkál, emigrációban hányódik, börtönbe kerül, majd fondorlatos módon kiszabadul és Erdélybe távozik. Ezt az eseménysort a feltételezésektől sem visszariadva igyekeztem érzékeltetni. Nem lepődnek meg, ha valaki azt mondaná – csupán az itt olvasható dokumentumokból és hipotézisekből tájékozódván –, hogy nem érti, miért kell erre az életre időt és energiát pazarolni?

Csak hogy az az ember, akinek hazai előéletét próbáltam kézzelfoghatóbbá tenni, erdélyi korszakában maradandót hoz létre. A legáltalánosabban úgy lehetne megfogalmazni az alig több mint egy évtizedig szerkesztett Korunk lényegét, hogy viták dúlnak róla a szakirodalomban. Néhány kutató hajlamos éles különbséget tenni a korai – mondjuk így: az alapító Dienes László szelleműját magán viselő – Korunk meg a későbbi – mondjuk így: a kiforrott Gaál Gábor gondozta – Korunk között. Az érvelés körülbelül úgy foglalható össze, hogy 1929-től, de különösen a harmincas évek elejétől a folyóirat egyre jobban beleágyazódik a romániai valóságba, nyíltabban és bátrabban vállalja fel a markáns szellemiséget. Mostanában kezd körvonalazódni egy árnyaltabb felfogás is. A méltányoló értelmezés szerint kétségkívül van némi különbség a korai és a későbbi Korunk között, ám ez inkább a helyzetből következik.

Az ösztönös, olykor tétova népfrempolitika, amely a húszas évekbeli folyóiratot jellemzi, a harmincas években – a fasizmus előretörése nyomán – a baloldali pártok többé-kevésbé következetesen alkalmazott gyakorlatává szilárdul. 1985-ben látott napvilágot Magyarországon Kacsó Sándor háromkötetes emlékirata – Romániában csak az első két kötet jelenhetett meg –, ebben írja a népi radikális újság, a Brassói Lapok legendás főszerkesztője, hogy szerinte miért foglal el rendre helyes álláspontot az ő lapja meg Gaál Gábor folyóirata. Azért, fejtegeti az emlékező, mert a plebejusi tudat fogalmaztatja meg velük a kor jelentős kérdéseit, mi

több: a válaszokat is ez sugallja. „A Korunkban Gaál Gábor állította irodalmi talapzatra az én napilapnyi szilárdságú tételemet. Nála egy általános irodalomtörténeti jelenség tanulmányává szélesedett, és az azt előidéző társadalmi és politikai okok elemzésével mélyült az írástudók felelősségének és áruulásának kérdése.”

Külön dolgozatot érdemelne Gaál Gábor második világháború utáni tevékenysége; taglalása szétfeszítené eme vállalkozás kerekeit. Maradjunk annyiban, hogy a hazatérése és a halála közti, nem egészen kilenc esztendő ellentmondásos. Mint ahogy a bevezetőben már idéztem, tanítványa és kritikusa, Székely János így összegzi a tragédiáját: „Az történt, hogy segített megalkotni egy malmot, amely aztán őt magát őrölte meg.” Gaál Gábort 1956 novemberében, *post mortem* rehabilitálják az ötvenes évek elején rákent vádak alól. Mindazonáltal az utóélete is ellentmondásos. Tanítványai tető alá hoznak egy kétkötetes válogatást az írásaiból, ezt azonban a megint hangsúlyt váltó irodalompolitika nem jelenteti meg. A hatvanas évek közepéig csend övezi az életművét, a következő évtized viszont – 1976-ig, a Korunk ötvenedik évfordulójáig – az értelmezések legtermékenyebb időszaka. Születésének kilencvenedik évfordulóján, 1981-ben megint fellángolnak a szenvedélyek, ezeknek a vitáknak sok mikrofilológiai újdonságot köszönhetünk.

Később pedig, napjainkhoz közeledve? A műhelyek nem tekintik feladatuknak az életmű kutatását, a magányos kutatók küszködnek.

Megítélésének manapság jellemző példája az itthoni értetlenség és az otthoni kiátkozás. Itthon, Magyarországon kritika jelenik meg az *Irgalmas hazugság* című Székely János-drámáról (a halálosan beteg professzor elől titkolják a hozzátartozói, hogy mi megy végbe körülötte, az egyetemen, a városban, az országban). A budapesti színikritikus szakértelemmel elemzi a békéscsabai előadást, csak éppen elfelejti közölni az olvasóval, hogy a marosvásárhelyi szerző kolozsvári professzoráról, Gaál Gáborról írta a darabot. Otthon, Romániában megtörtént az 1989 decemberi „forradalom” után, hogy A Hét című bukaresti magyar hetilap új évfolyamában jelentette be az erdélyi magyar költőnő: neki bizony nem kell Gaál Gábor, ha nevét a lap zászlajára tűzi, ő inkább kilép a szerkesztőségéből.

Ahol tehát nem ismerik, értetlenkednek? Ahol meg ismerik, elutasítják?

Okkal vagy ok nélkül? Nem vagyok annyira elfogult Gaál Gábor-párti, hogy azonnal válaszoljak. Egyre nyilvánvalóbb ugyanis, hogy a részletekben rejlik a hiteles válasz. Kár volna felvázolni a kutatási programot, főbb irányai amúgy is sejlenek e röpke számvetésből. Mindössze néhány részlet kibontására tettem kísérletet; korántsem a véglegesség igényével, tisztázó vitákban reménykedve.


Íme.



Tartalom

| | |
|--|----|
| I. Időszerűtlen-e Gaál Gábor példája? | 7 |
| II. Egy interjú hányattatásai | 10 |
| III. A magyarországi Gaál Gábor | 14 |
| IV. A város érdes részén (gyermekkor, ifjúkor) | 22 |
| V. A kecskeméti epizód | 28 |
| VI. Nők | 35 |
| VII. Gaál Gábor utóélete | 44 |

1352-3



Kiadja a Megyei Könyvtár Békéscsabán
Felelős kiadó: Dr. Ambrus Zoltán
Készült a könyvtár házinymdájában
ISBN 963 7141 47 2



